

**Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Brno 2010

Tomáš Novotný

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Šikana na základní škole – možnosti prevence

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
Mgr. Vendula Jašková

Vypracoval:
Tomáš Novotný

Brno 2010

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Šikana na základní škole – možnosti prevence“ zpracoval samostatně a použil jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.

Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

Brno 23. 4. 2010

.....
Tomáš Novotný

Poděkování

Děkuji paní Mgr. Vendule Jaškové za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce a za její neskonalou trpělivost a vstřícný přístup.

Také bych chtěl poděkovat své manželce Evě za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce, a které si nesmírně vážím. Též bych chtěl poděkovat své kamarádce a učitelce Tereze Hradecké, za její čas strávený se mnou, při rozhovorech o šikaně a jejích případech.

Tomáš Novotný

OBSAH

Úvod	2
1. Vymezení šikany	3
1.1 Rozpoznávání šikany, její druhy a formy	3
1.2 Stadia šikany	12
2. Co vede k šikanování a její projevy	17
2.1 Agresor	17
2.2 Oběť	19
2.3 Mlčící menšina	20
2.4 Rodina	20
2.5 Osobnost pedagoga a pedagogický styl	22
3. Řešení šikany	24
3.1 Strategie	24
3.2 Taktika a fáze výslechu	27
3.3 Zjednání nápravy	29
3.4 Konkrétní případy šikany	31
3.5 Následky šikany	36
4. Prevence šikany	45
4.1 Prevence a rodina	45
4.2 Prevence a pedagog	46
4.3 Prevence a škola	47
4.4 Práce s agresory a oběťmi	49
4.5 Program proti šikanování	51
4.6 Organizace zabývající se problematikou šikany	52
Závěr	53
Resumé	54
Anotace	54
Seznam použité literatury	56

Úvod

Pro bakalářskou práci jsem si vybral téma „Šikana na základní škole – možnosti prevence“. Je to téma, které se v současné době skloňuje ve všech pádech, přestože není ničím novým. Je závažným negativním jevem v současné škole a celospolečenským problémem. Neprojevuje se pouze na základní škole, ale zahrnuje celou věkovou kategorii školáků. Dnes se ukazuje, že nelze věk brát jako číslo nebo se zcestně řídit vlastní, rodičovskou zkušeností (to by mě ve tvém věku nenapadlo) a vycházet z toho. Šikana se netýká pouze dětí, ale posléze i dospělých, což ovšem už není předmětem této práce. Ale právě tito dospělí by měli v období mladšího školního věku, adolescence a počínající puberty, kdy se dítě snaží napasovat svůj částečně iluzivní světlo-obrázek z dětství na „novou realitu“, zajistit jeho potřeby, pocit bezpečí a důvěry. Být dobrým rodičem a učitelem.

Důvodem k zvolení tohoto tématu, bylo vyprávění mých kamarádů, učitelů, o projevech šikanování na školách, ale i zájem rodiče budoucího školáka, být připraven na situace, které mohou nastat.

Cílem této práce je přiblížit nejen pedagogům, ale především rodičům školáků základní školy, problematiku šikany, její zákonitosti, druhy, formy a seznámit je s příčinami vzniku šikany mezi žáky. Důvodů proč k šikanování dochází je celá řada a důležitost správné funkce rodiny a osobnosti pedagoga je velmi významná. Určitá část pedagogů si šikanu nepřipouští a nemalá část rodičů, nemá na děti, v dnešní uspěchané době čas. Ty si často poté hledají zábavu u televizních obrazovek a monitorů počítačů, kde je násilí a agresivita na denním pořádku. A co dítě vidí, chce si také vyzkoušet. Proto bychom se měli pokusit tento problém, který je součástí našeho každodenního života rozlousknout a nezavírat před ním oči.

V druhé polovině bakalářské práce bych chtěl načrtnout všem čtenářům návod, jak vzniklou a již probíhající šikanu řešit a vyřešit a jak zjednat její nápravu. Zároveň představím všechny její možné dopady, následky a uvést konkrétní případy šikany tak, jak se ve skutečnosti udály či právě probíhají. Posléze zdůrazním výraznou důležitost prevence, předcházení šikaně, což považuji za velmi stěžejní otázku. Vždyť, který rodič by nechtěl ochránit před možným násilím svoje dítě, ještě než k němu dojde.

1.Vymezení šikany

Slovo šikana má původ ve francouzském slově „chicane“ což znamená zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování atd.

Podle metodického pokynu ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže č.j. 14 514/2000-51 článku 1 platného od 1. 1. 2001 je šikanování jakékoliv chování jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit.

Pokud bychom definici pojmu šikany chtěli zjednodušit, zněla by takto: „jeden nebo více žáků úmyslně většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci“. Z toho následně vyplývá, že bychom též mohli šikanu charakterizovat jako asociální chování.

Agrese a manipulace

Agrese – aggression - (z lat. *Ad gredior, přistoupit blízko, napadnout*), je útočné jednání vůči druhé osobě, tendence ničit nebo poškodit nějaký objekt, přičemž nezáleží na tom, zda-li jde o útok fyzický či verbální. Podstatná je jeho cílenost určitým směrem a úmysl.

1.1 Rozpoznávání šikany, její druhy a formy

Nyní jsme vymezili pojmy, ale co si pod nimi máme konkrétně představit? Jak rozpoznat, že se jedná opravdu o šikanu? K rozlišení vnějších projevů šikany použijeme tzv. trojdimenzionální mapu, dle které lze agresi členit na:

- fyzickou a verbální

- aktivní a pasivní
- přímou a nepřímou

Pro názornost použijeme tabulku, kterou uvádí ve své knize „Minimalizace šikany“ Kateřina Vágnerová a kol.(2009, s. 75)

Druhy a formy šikanování	Příklady projevů šikany
Fyzické - aktivní - přímé	Útočníci oběť kopou, škrtní, bijí, věší...
Fyzické - aktivní - nepřímé	"Kápo" pošle "nohsledy", aby oběť zbili, okradli, aby zničili či schovali její věci...
Fyzické - pasivní - přímé	Agresor například nedovolí oběti, aby si sedla do lavice. (Fyzicky jí brání v dosahování jejích cílů.)
Fyzické - pasivní - nepřímé	Agresor například odmítne oběť na její žádost pustit ze třídy na záchod. (Odmítne splnit její oprávněné požadavky.)
Verbální - aktivní - přímé	Nadává oběti, uráží ji, ponižuje a zesměšňuje.
Verbální - aktivní - nepřímé	Rozšiřuje o oběti pomluvy nebo svou agresi vůči ní vyjadřuje v kresbách, posměšných verších apod. (jde o tzv. symbolickou agresi).
Verbální - pasivní - přímé	Neodpovídá oběti na pozdrav či na otázky, ignoruje ji apod.
Verbální - pasivní - nepřímé	Spolužáci se nezastanou oběti, je-li nespravedlivě obviněna z něčeho, co způsobili její trýznitelé.

Pro pedagoga je nesmírně důležité, aby rozpoznal šikanu co nejdříve (pokud možno předtím, než se rozjede naplno) a aby ji dokázal odlišit od jiných projevů násilí, se kterými se ve své pedagogické praxi setká. Výraznými rysy šikanování jsou nepoměr sil mezi útočníkem a napadeným a zjevná samoučelnost převahy agresora nad obětí. Na základě těchto dvou faktorů lze rozpoznat prakticky jednoznačně konfliktní situace, za nimiž nestojí šikanování. Zjednodušeně, jsme-li svědky potyčky dvou zhruba stejně silných jedinců, přičemž se prou kvůli konkrétní příčině (názorový střet, láska ke stejné dívce), nejde v 99% případů o šikanu. Kdybychom mohli stejně snadno rozpoznat opravdovou šikanu, nedosáhla by pravděpodobně

nikdy současných rozměrů. Odhalit tuto nemoc v jakémkoliv kolektivu zůstává bohužel pro většinu pedagogů nadlidský úkol. K pedagogům se bohužel ne vždy dostávají dostatečné a přehledné informace o tom, jak mají šikanu odhalit a jak proti ní bojovat. Celou situaci ještě navíc ztěžuje autoritativní forma českého školství. Každý učitel by si měl uvědomit dvě základní skutečnosti. Za prvé, že šikana se nevyhýbá žádné třídě a za druhé při šikaně nikdy nejde pouze o konflikt agresor versus oběť. Aby se mohlo ponižování někoho v kolektivu rozvinout, musí na tom spolupracovat většina třídy.

Možné projevy šikany

Obecně lze rozdělit projevy šikany podle Evelyn M. Fieldové (2009, s. 26-29) na škádlení, vylučování ze skupiny, fyzické napadání a obtěžování.

Škádlení

- „nadávky
- posměšky, pokřikování, urážení nebo rýpání
- slovní požadavky či hrozby
- vydávání urážlivých zvuků, když jde oběť okolo
- obtěžování po telefonu, hanlivé vzkazy i v podobě zpráv na internetu, e-mailů, SMS a dalších elektronických metod

Vylučování

- útočník předstírá přátelské chování k oběti a čas od času se obrací proti ní
- když se oběť blíží, skupina si jí okázale nevšímá a točí se k ní zády
- útočník oběti něco řekne a odejde dřív, než oběť stihne zareagovat
- ukazování, civění, pošklebování, výsměch, pitvoření, „opičení se“ či šeptání s ostatními s pohledem upřeným na oběť
- výhrůžné postoje, hroživá gesta, „pohled“
- vyloučení dítěte ze skupiny vrstevníků, z rozhovoru, plánovaných činností či her

- odmítnutí sedět vedle oběti a předstírání, že dotyčný místo drží pro někoho jiného
- zlomyslné pomluvy a zvěsti, které mají za cíl, aby oběť začali očerňovat i ostatní, např.: rozhlášení jejího tajemství
- vydírání a hrozby, např.: „Když mi nekoupíš tyčinku, nebudu s tebou kamarádit“ nebo „Nepozvu tě na svoji oslavu, jestli mi nedáš opsat úkol.“

Fyzické napadání

- strkání, vrážení, kopání, štípání, bouchání, zatlačování, fackování, tahání za vlasy, fyzické znehybňování, nastavování nohy a použití zbraní
- krádeže učebnic, jídla a dalších věcí z aktovky či lavice
- házení majetkem oběti po třídě
- přehrabování nebo poškozování oblečení či dalších věcí, které má oběť při sobě, ve třídě, v šatně i jinde, např. jejich vyhazování, ničení a ukrývání
- odebrání židle, kam se oběť chystá posadit
- zavírání oběti v místnosti či skříní, strkání hlavy do toaletní mísy
- stříkání vody z kohoutku, házení papírků či gumiček
- záměrná sabotáž domácích úkolů či práce, kterou oběť dělala na počítači

Obtěžování

- napadání dítěte sexuálními gesty, vměšováním, vynucenou fyzickou blízkostí a dotýkáním, chytáním či štípáním, např. sahání dívce na ňadra, doteky na hýždích nebo dalších intimních partiích, zvedání sukní, pomočení někoho
- stahování kalhot oběti v přítomnosti ostatních
- nahlížení pod dveře toalety
- přímé či nepřímé poznámky o sexuální orientaci dítěte: „Jsi Teplouš“, „Jsi buzerant/lesba“, „Jsi holka“ (chlapci)
- používání zastrašujícího jazyka, např. „Odprejskni“, „Běž se vychrápat se svojí mámou“, „Tvoje máma je děvka“, „Vrať se tam, odkud jsi přišel“
- nevíтанé sexuální nabídky a návrhy

- pronásledování ve škole i mimo školu“

Oproti tomu je výčet možných projevů šikany jak jej vyjmenovává Michal Kolář v knize Bolest šikanování (2005, s. 28-30), jak jej uvedu níže, opravdu velmi konkrétní a alarmující.

Fyzická agrese a používání zbraní

„Oběť je agresory věšena na lustr, na skobu, a to až do ztráty vědomí a vyznačení strangulační rýhy na krku.

Je škrcena kabelem, provazem, šálou, páskem, a to až do ztráty vědomí a vyznačení strangulační rýhy na krku, nebo „jen“ do „zmodrání“ obličej a dušení.

Agresoři oběti svážou ruce, na hlavu jí navléknou igelitový pytlík a pozorují, jak se zmítá.

Oběť je dušena polštářem a ručníkem, agresoři měří čas, jak dlouho vydrží nedýchat.

Agresoři se zcela vážně pokoušejí oběť vyhodit z okna, shodit z mostu apod.

Předstírají, že chtějí oběť vyhodit z okna, přes zábradlí ve škole apod. (vystrčí oběť z okna ve vyšším poschodí a drží ji za nohy).

Oběť mučí a „vynervují“ ji až k jejímu sebezničujícímu úniku (např. ke skoku z okna v prvním poschodí. Následkem je zlomená noha a potlučení).

Oběť bodnou nožem do hýždě, říznou nožem do nohy, naříznou jí ušní boltec žiletkou.

Oběti vrážejí špendlíky do hýždí až po hlavičku, případně „malým pícháním“ bodají špendlíky, kružítkem, až jí teče krev, házejí šipkami na živý terč nebo oběť bolestivě píchají tužkou.

Oběť je svlečena do naha a bita důtkami, případně se jí vysmívají. Je „znásilňována“: agresor ji zalehne a křičí na ni sexuální vulgarismy.

Agresoři střílejí vzduchovou pistolí broky do různých částí těla oběti – hýždí, zad apod.

Obtiskují oběti na hřbet ruky nebo do dlaně rozžhavené šroubové matky nebo drát, případně k tomu používají zápalky.

Oběť je mlácena kabelem, speciálním obuškem, tyčí, páskem apod. přes záda, paty nebo jiné části těla.

Je vystavena hromadnému kopání („Pojďte si kopnout, je to zadarmo!“).

Je vystavena kopání „kanadami“ do hlavy a dalších částí těla, případně kopání „pouze“ obyčejnými botami nebo bosýma nohama. Agresor naznačuje úderý a karatistické kopy. Je vystavena anonymnímu hromadnému bití (tzv. deka). Při hromadném bití (tzv. komando SS) agresori vydají příkaz postavit se ke zdi a surově svou oběť zmlátí. Několik obětí je agresory přinuceno, aby se praly (tzv. gladiátorské hry).

Oběť je vystavena ranám pěstí do obličeje a do břicha (tzv. dělo), úderům pěstí do „trojúhelníku“ (občas končí vnitřním zraněním).

Je vystavena fackování, popřípadě tzv. flástování (pohlavky, rány dlaní do týla).

Na oběť je položena deska lavice a na desku si stoupnou agresori v co největším počtu.

Je chycena za nohy a roztahována, dokud neudělá, co je agresory požadováno.

Jsou jí stříhány vlasy, případně opalovány.

Je držena na zádech, agresori jí odhalí břicho a házejí kovovou mincí na pupek (tzv. pupendo), případně otevřenou dlaní nebo hranou ruky bouchají oběť do břicha (tzv. pigbelky).

Pokud oběť agresorovi vzdoruje, je zezadu chycena za krk a „připlácnutá“ hlavou k lavici, případně opakovaně chycena pevně kolem těla a hozena na lavici.

Je vystavena násilnému sprchování ve studené vodě, případně „malému“ namočení

Je svazována provazem, policejními pouty, řetízky, případně „znehyněna“ (silným obejmutím kolem rukou a těla) agresory, kteří se posmívají její bezmocnosti.

Agresor při vyučování maluje propisovačkou oběti na krk, případně pomaluje její obličej fixem.

Agresor nalepí oběti bonbon nebo žvýkačku do vlasů, vylije limonádu za krk, vysype brambůrky za košili

Je vystavena výhrůžnému a obtěžujícímu pohybování rukou a hýbání prsty před obličejem a „čechráním“ vlasů.

Slovní agrese a zastrašování zbraněmi

Oběti je vyhrožováno zabitím (zastřelením, oběšením, umlácením, přehozením přes zábradlí, hozením do výtahové šachty).

Oběti je vyhrožováno mučením.

Oběti je vyhrožováno násilím („skinský zákon“ – „nepustím tě, dokud nevidím tvou černou krev“).

Oběti je vyhrožováno nepřímou, anonymně, po telefonu (Odděláme tě, nám neunikneš“).

Oběť je zastrašována zbraněmi: skutečnou pistolí, plynovou pistolí, vystřelovacím nožem, „motýlkem“, baseballovou pálkou, pendrekem s ocelovým jádrem, břitvou, boxerem, nunchaky, plynovým sprejem.

Oběti je nadáváno („Ty svině židovská...cikánská...slovenská...rudá...Tlustý prase, smrdíš...Panici...“).

Agresoři urážejí rodiče oběti.

Vysmívají se slabostem a handicapům oběti.

Vysmívají se neúspěchu, chybám a trápení oběti.

Vtipkují na úkor oběti, mají ironické poznámky, zesměšňují ji a posmívají se jí.

Krádeže, ničení a manipulace s věcmi

Agresoři berou oběti peníze, zabavují jí kapesné.

Trhají a ničí oblečení oběti (např. propálení, rozříznutí drahé bundy apod.).

Privlastňují si nejrůznější věci oběti (plné penály, kalkulačky, videokazety, magnetofonové pásky, rádia, hodinky).

Trhají a ničí, případně ukradnou oběti učebnice, sešity (oběť musí dopsat nový sešit apod.), kreslí na ně fašistické symboly, lámou oběti tužky, pera atd.

Oběť je agresory donucena „půjčit“ svačinu; agresoři oběti poplivávají svačinu.

Agresoři oběti plivají do bot, nalijí do bot vodu.

Ukradnou, případně schovají oběti legitimaci (MHD, na vlak), lístky na oběd, peněženku s penězi, boty, aktovku...

Násilné a manipulativní příkazy

Oběť je donucována pít moč, limonádu, do které bylo napliváno, jíst jídlo z podlahy.

Je agresory donucována masturbovat před ostatními.

Oběť musí čistit agresorům boty, líbat jim boty

Je donucována klečat před agresory a prosit je o milost.

Musí se uklonit, při vstupu do třídy říct „Dobrý den pánové“ a udělat „ksicht“.

Je donucována mýt záchody, uklízet za agresory.

Oběti je agresory přikázáno chodit vždy a všude poslední, je jí zakázáno mluvit s kamarády.

Je donucována tancovat „break“, případně „kroutit“ se na zemi, zpívat.

Je donucována opakovat ponižující výroky, nacistické pozdravy a hesla (Sieg heil, Heil Hitler, My obsadíme Evropu...atd.).

Je donucena nosit ponižující ceduli.

Je donucována platit a odevzdávat agresorům svačiny, dávat cigarety a fotografie zpěváků.

Je donucována platit agresorům „výkupné“ a „půjčovat“ peníze, a to i značné částky.

Je donucována napovídat při písemných pracích, psát agresorům úkoly a přepisovat sešity.

Je donucována pracovat v dílně a na pracovišti agresora.

Je donucována „dělat metro“ (lézt pod lavicemi a hlásit stanice metra).

Je donucována „dělat válku“ (nohou od židle předvádět, že střílí po létajících slonech a ufonech).

Je donucována napodobovat klokanu Skippiho, předvádět Vinetoua.

Oběti je přikázáno odtláčit auto, které předtím musela nakreslit na tabuli.

Žák pověřený učitelem, aby hlídal kázeň, na příkaz agresora zapisuje na tabuli oběti.

Zraňování izolací, oklikou a „uměleckými „ výtvary

Spolužáci oběť ignorují, neodpovídají na její pozdrav, na prosbu nereagují, dělají, že neslyší.

Když si přisedne ke stolu při obědě, všichni si štítivě odsednou jinam atd.

Oběť je pomlouvána, zlomyslně osočována, jsou na ni sváděna provinění, kterých se nedopustila. (Například o stydlivé dívce se vypráví, že masturbovala na záchodě klíčem. Tři její dlouhodobí trýznitelé se zapřísahají, že to viděli. Za chvíli to ví celá škola. Vedení doporučuje rodičům, aby nechali svou dceru vyšetřit u sexuologa.)

Agresoři zaplavují oběť přílivem „motáků“ s nadávkami, „básněmi“, kresbami, příběhy, pohádkami apod. Tzv. „pohádky“ bývají někdy rafinované a velmi kruté, není neobvyklé, že nařizují oběti spáchání sebevraždy, aby všichni měli od ní pokoj.“

Ač se zdá, že výše vyjmenované zrudnosti nepatří na základní školu, opak je pravdou. Žáci jsou v dnešní době natolik ovlivněni ukázkami brutality a násilí, které na nás chrlí veřejné prostředky, filmy a počítačové hry, že jim už není nic cizí. Navíc dnešní elektronická doba umožňuje agresorům využít počítačové technologie k šikanování prostřednictvím mobilních telefonů (rozesílání SMS a MMS), e-mailů, webových stránek či využívání různého diskusního fóra, což není možné odhalit bez pomoci. A to už nemluvíme o rasově motivované šikaně, šikaně pod vlivem drog, sexuální šikaně a nejhůře šikaně, kde její nápravě brání vlivní a mocní rodiče agresora.

Nepřímé projevy šikany

Správný třídní pedagog by tedy měl bedlivě sledovat veškeré dění ve třídě, měl by vědět, kteří žáci jsou oblíbení a vůdčí a kteří naopak, měl by se snažit nenásilně vyzpozorovat, co se děje ve třídě během přestávek, měl by mít jednoho nebo více „informátorů“ (v pozitivním slova smyslu), kteří hodnotí třídní klima objektivně a mají vyvinuté sociální citění. K tomu, aby pedagog mohl být při hodnocení vztahů ve třídě úspěšný, je nutné všimnout si všech možných projevů šikanování a to jak přímých tak nepřímých. Dle více renomovaných autorů, bychom mezi nepřímé mohli zařadit:

- žák nemá rád hodiny tělesné výchovy, bývá při ní často volen do družstva mezi posledními, nikdo s ním sám od sebe nechce vytvořit dvojici
- často mu chybí pomůcky, má potrhané sešity a knihy a vysvětluje to očividně smyšlenými důvody
- nemá svačiny, ve školní jídelně bývá často poslední a zůstává tam nepřírozeně dlouho
- o přestávkách bývá často sám a vyhýbá se WC, na které se uvolňuje až v hodině výuky, stejně tak se vyhýbá i šatnám a pohybuje se stále v blízkosti učitele
- žák je terčem posměšků, působí smutně, stísněně, roztržitě, je zasněný
- zhoršuje se jeho prospěch a mnohdy i zdravotní stav, vyhýbá se z různých důvodů vyučování, což může přerůst až v záškoláctví
- mívá různé drobné úrazy, modřiny a škrábance
- ze školy nechodí nejkratší možnou cestou

Tyto, a jistě by se dala nalézt ještě řada dalších a podobných nepřímých varovných signálů šikanování, sami o sobě ještě nemusejí být známkou, že šikana skutečně probíhá. Je však nutné zvýšit pozornost a pokusit se analyzovat vzniklé situace. Pokud pedagog zvládne všechny tyto aktivity, což vyžaduje mravenčí práci a stálou bedlivost, má velkou naději na to, že odhalí šikanu v jejím prvním stádiu.

Přímé projevy šikany

Jiná situace nastává, pokud pedagog přichází do třídy již ve chvíli, kdy je vytvořena hierarchie vztahů. Zde se jeho situace značně komplikuje, neboť šikana se již mohla rozrůst do dalších stádií, které vykazují přímé znaky šikanování a vyžaduje neprodleně řešení.

Příklady přímých znaků šikanování:

- pedagog slyší na adresu žáka silně posměšné poznámky, nadávky nebo pokořující přezdívku, vše pronášené pohrdavým a nepřátelským tónem
- zaznamenává, že žák dostává příkazy, kterým se podřizuje, ač mají ponižující či nemorální charakter
- žák dává jinému žaku peněžité nebo jiné věcné dary
- při různých strkanicích je mezi žáky zřetelný fyzický rozdíl, žák se nebrání, neoplácí a snaží se utéct

1.2 Stadia šikany

Rozkrýt a vyřešit takovou situaci, která nese přímé znaky šikanování, vyžaduje již skutečnou dávku pedagogického umění. Proto si rozdělíme formu šikany do několika fází, které se různě projevují a vyžadují také různé formy nápravy. „Následující schéma, jehož autorem je Michal Kolář (2005. s. 36-40), zachycuje negativní proces, který křiví vztahy mezi členy skupiny. Jinými slovy, postihuje vnitřní pohyb směřující k totálnímu přijetí postojů, hodnot a norem šikanování ze strany žáků.(Bendl, S. 2003, s. 29)

První stupeň šikany bývá trefně nazýván zrod ostrakismu [z řečtiny, *ostrakismos* - střepinový soud ve starověkých Athénách zřízený kolem roku 500 př.n.l. na ochranu demokratického zřízení. Občané alespoň jednou za rok hlasovali o tom, zda není ohrožena demokracie. Při pozitivním výsledku se sešli podruhé a napsali každý na hliněný střep (*ostrakon*) jméno toho, kdo podle jejich mínění stát ohrožuje. Občan, který obdržel většinu hlasů, musel odejít na 10 let do vyhnanství (<http://cs.wikipedia.org/wiki/Ostrakismus>)]. Toto stádium je nejméně závažné, nejsnadněji odstranitelné, ale zároveň se nevyhne snad žádnému kolektivu. Zakládá se totiž na přirozeném rozvržení rolí v každé lidské společnosti. Ve třídě se velmi záhy odliší ti „silní“ od „slabších“ a skoro vždy se najde jeden nebo více odstrkovaných jedinců. Právě tito jedinci se potom stanou oběťmi ostrakismu. „Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen kolektivu necítí dobře - je neoblíben a neuznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky, dělají na jeho účet drobné legrácky apod.“ (Kolář, M. 2005, s. 36) Pokud je kolektiv „zdravý“ a převažují v něm jedinci se správným sociálním cítěním, nepřeroste takový ostrakismus ve vážnější formu ponižování a postižený jedinec si postupem času vytvoří svou pozici v kolektivu. Pedagog by měl však i tuto situaci vycítit a měl by pomoci odstrkovanému dítěti nalézt místo ve třídní skupině.

Pokud se ve třídě vyskytne více jedinců s agresivními sklony, kterým chybí sociální výchova z domova, přerůstá první stádium do **druhého stupně** - fyzické agrese a přitvrzování šikany. Neuznávaný žák se stává stále více terčem „žertíků“, většina třídy tomu nečinně přihlíží, násilí na outsiderovi se přitvrzuje. Druhý stupeň často vzniká na školách v přírodě, výletech a jiných akcích, kde jsou děti pohromadě delší dobu, aniž by byl přítomen dospělý, jenž představuje usměrňující autoritu. Tento stupeň také podmiňují stresové situace ve třídě (důležité písemky, konflikty mezi třídou a pedagogy) napětí se potom sveze na obětního beránka. Při druhém stádiu již musí pedagog bezpodmínečně zasáhnout. K odhalení tohoto problému by měli pedagogům napomoci objektivní informátoři. Agresoři musí být odhaleni a veřejně potrestáni, oběti musí být navrácena přirozená sebedůvěra. Celý kolektiv by si měl uvědomit, že na vzniklé situaci nese svůj podíl každý jedinec v něm. Toto vše se pedagogovi většinou při odhalení druhého stádia podaří, pokud nalezne vhodné spolupracovníky v samotné třídě a drží se zásad, které ještě uvedu později.

Třetí stupeň - klíčový moment je vytvoření jádra šikany - svědčí již o nemocné třídě. „Jestliže se nepostaví pevná hráz přitvrzeným manipulacím a mnohdy i počáteční fyzické agresi jednotlivců často se utvoří skupinka agresorů, „úderné jádro“. Tito šířitelé „viru“ začnou spolupracovat a systematicky, nikoliv již pouze náhodně, šikanovat nejvhodnější oběti. V tomto klíčovém momentu se rozhoduje, zda se počáteční stadium přehoupne do stadia pokročilého.“(Kolář, M. 2005, s. 39) Takto změněného klimatu ve třídě by si měl každý citlivý pedagog všimnout. Postižení žáci jsou i při vyučování odsunováni zbytkem třídy do pozadí, dochází k častějším slovním výpadům namířeným proti nim. Pokud pedagog odhalí, že ve třídě operuje již pevná buňka agresorů, musí urychleně začít s léčbou. Jestliže si není sám sebou plně jistý nebo pokud nezná přesně fungování inkriminované třídy, měl by se spojit s odborníkem z oboru školní psychologie. Když chceme vyléčit třídu, v níž se vyvinul třetí stupeň šikany, musíme počítat s tím, že půjde o dlouhodobější záležitost. Nesmíme v takové léčbě polevit a musíme ji dotáhnout až do konce, protože při polovičatém řešení takto závažného problému bychom nejvíce ublížili samotné oběti. V případě, že jádro agresorů nenarazí na zjevný odpor ze strany spolužáků nebo nedojde k zásahu zvenčí, nastupuje **čtvrtý stupeň**, kdy většina třídy přijímá normy agresorů. Převážná část studentů se během tohoto stádia již aktivně zapojuje do týrání a samotní agresori jsou povýšeni do role vůdců, kteří přebírají autoritu na úkor pedagogů. Ošidnost této situace spočívá v tom, že méně pozorný pedagog si nemusí povšimnout ani tohoto stádia, protože třída může fungovat navenek dobře, často i lépe, než když v ní k žádným projevům násilí nedochází. Tato forma šikany se provalí většinou náhodou, když je oběť týrána tak, že je to na první pohled patrné (modřiny, zlomeniny, otřes mozku ap.). Postup při řešení takového problému vyžaduje komplexní spolupráci třídního pedagoga s odborníky v pedagogicko-psychologickém poradenství, s vedením školy a v neposlední řadě i s rodiči všech postižených žáků - agresorů i obětí.

„Zhoubný proces bez radikální pomoci zvenčí obvykle nezadržitelně ústí do posledního stadia nemoci. V něm jsou normy agresorů přijaty nebo respektovány všemi, popřípadě téměř všemi členy skupiny a dojde k plnému nastolení totalitní ideologie šikanování tzv. stadia vykořisťování.“ (Kolář, M. 2005, s. 40) Zde už ne oběti, ale přímo otroci volí krajní způsoby, jak se vyhnout teroru - chodí za školu, jsou často nemocní a někdy vše vyústí až k pokusu o sebevraždu. Aby se třída, v níž se rozmohla závěrečná forma agrese,

mohla vrátit do normálního stavu, musí pedagogové a odborníci na problematiku šikany vyvinout maximální úsilí. Skoro vždy je nutné vyloučit ze školy hlavní agresory a bohužel často nemohou ve skupině zůstat ani oběti teroru. Formy násilí **pátého stupně** dosahují takové intenzity, že se agresor často dopouští závažnějších trestných činů, a pokud je mu to dokázáno, končí samozřejmě v některém z nápravných zařízení. To je fakt, který by měl být žákům neustále připomínán - pokud omezují jakýmkoliv způsobem svobodu druhého jedince, dostávám se do střetu se zákonem a hrozí mi nepodmínečný trest.

První, druhý a třetí stupeň šikany nazýváme počátečním stadiem, kdy normy, hodnoty a postoje vůči šikanování ve skupině nejsou přijaty většinou. Čtvrtý a pátý stupeň šikany stadiem pokročilého onemocnění, kdy normy, hodnoty a postoje vůči šikanování byly přijaty většinou či dokonce všemi nebo téměř všemi členy skupiny, třídy.

Pro lepší orientaci a rozpoznání již zmiňovaných stadií zde uvedu tabulku, založenou na rysech chování, spolupráci, vztazích a celkové atmosféře, která charakterizuje jednotlivá stadia šikany, jak ji uvádí Michal Kolář. (2005, s. 111)

	Počáteční stadium	Pokročilé stadium
Jak se oběti chovají a jak odpovídají?	Poměrně otevřeně mluví o tom, co se jim stalo a kdo je šikanoval.	Je patrná ustrašenost, nechtějí prozradit, kdo jim ublížil. Někdy zdůvodňují své zranění bizarním způsobem.
Jak svědkové spolupracují?	Vyjadřují nesouhlas se šikanováním a bez většího strachu vypovídají.	Odmítají vypovídat, tvrdí, že nic neviděli a neslyšeli. Občas přiznávají, že neschopí nic říct, protože by měli peklo. Případné výpovědi působí podezřele.

	Počáteční stadium	Pokročilé stadium
Jak se svědkové vztahují k podezřelým Agresorům?	Násilí nepopírají a vyjadřují vůči němu své výhrady.	Násilí bagatelizují nebo popírají.
Jak se o konkrétním násilí vyjadřují ostatní členové skupiny?	Projevují soucit s obětí a porozumění neférovosti ubližování silných slabým.	Oběť je kritizována a znevažována. Často je obviněna, že si to vlastně způsobila sama.
Jak se členové skupiny vztahují k trpící nebo zraněné oběti?	Agresoři nejsou vnímáni jednoznačně pozitivně, ale diferencovaně, jejich okolí se to nebojí vyjádřit.	Oceňují, chválí a brání agresory, případně pro ně hledají polehčující Okolnosti.
Jaká je atmosféra ve skupině?	Malá soudržnost, nespolupráce, omezená, „pokulhávající“ svoboda projevu a názoru. Atmosféra je však ještě „živá“	Těžká atmosféra strachu, napětí a nesvobody. „Špatně se tu dýchá.“

2. Co vede k šikanování a její projevy

Aby se šikanování jako asociální chování plně ukázalo, je nezbytný souhrn určitých podmínek ve výchovném prostředí a nemalou roli hraje též dědičnost. Při zaměření na záporné školní vlivy, které umožňují šikanování, se musíme nezbytně zabývat destruktivní skupinovou dynamikou, osobnostní charakteristikou a prostředím nedbalým na prevenci.

Skupinovou dynamiku bychom mohli vymezit jako síly, které působí ve vztazích mezi žáky v jejich společenském životě. Pokud pedagog nevěnuje maximální úsilí těmto vztahům ve skupině žáků, ztrácí přehled o životě žáků a nastává zákonitě oddělení jeho světa od světa žáků. Tím může být umožněno narušení, v nezdravém prostředí, harmonie vztahů ve skupině. A to jak u celé skupiny, tak i u jednotlivců. Toho mohou využít agresori k získání moci, mohou se utvořit pokřivené obecně přijímané normy, které se pak velmi nesnadno mění a též konformita a s ní související určitá závislost na vůdci.

Osobnostní charakteristiky aktérů jsou pro vývoj šikany velmi důležité. Ukažme si nyní kdo začíná šikanovat, jaké ho k tomu vedou motivy a kdo bývá šikanován.

2.1 Agresor

O osobnosti agresora jako iniciátora můžeme říci, že je většinou tělesně zdatný. Pokud se mu fyzické síly nedostává, bývá nahrazována o to větší krutostí, rafinovaností a bezohledností. Stejně tak to může být jedinec sebejistý a sociálně pružný. Jindy jedinec s nízkým sebevědomím, který vidí svět jako nepřátelské území a proto útočí na své okolí. Typická bývá touha po moci, snaha dominovat a ovládat druhé, bezohledně se prosazovat a naprostý nedostatek empatie. Podle Michala Koláře (2005, s. 86-87) existují tři typy agresorů.

První typ

„Hrubý, primitivní, impulzivní, se silným energetickým přetlakem, kázeňskými problémy, narušeným vztahem k autoritě, někdy zapojený do gangů páchajících trestnou činností.

Vnější forma šikanování: Šikanuje masivně, tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, používá šikanování cíleně k zastrašování ostatních.

Specifika rodinné výchovy: Častý výskyt agrese a brutality rodičů – jako by agresori násilí vraceli nebo ho napodobovali.

Druhý typ

Velmi slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný, sevřený, zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu.

Vnější forma šikanování: Násilí a mučení je cílené a rafinované, děje se spíše ve skrytu, bez přítomnosti svědků.

Specifika rodinné výchovy: Časté uplatňování důsledného a náročného přístupu. Někdy až vojenského drilu bez lásky.

Třetí typ

„Srandista“, optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezřídká oblíbený a vlivný.

Vnější forma šikanování: Šikanuje pro pobavení sebe i ostatních. Patrná snaha zdůraznit „humorné“ a „zábavné“ stránky.

Specifika rodinné výchovy: Nezaznamenal jsem významnější specifika. Pouze v obecnější rovině je přítomna citová subdeprivace a absence duchovních a mravních hodnot v rodině.“

Stejně tak Michal Kolář (2005, s.85-86) uvádí několik druhů motivů, které vedou agresora k šikanování.

„**Motiv upoutání pozornosti.** Agresor jako herec na divadle touží být středem zájmu publika, dělá tedy všechno pro to, aby získal obdiv a přízeň spolužáků. Pořádá tedy ve třídě představení ve stylu „římské minikoloseum“.

Motiv zabíjení nudy. Šikanování přináší citově prázdnému tyranovi vzrušení, poskytuje mu podněty, které ucítí skrz svou „hroší kůži“, a on konečně najde, co ho skutečně baví. Snad má i pocit, že teď opravdu žije.

Motiv „Mengeleho“. V člověku se probudí anetický badatel, který chce nalézt tajemství člověka tím, že zkouší, co vydrží. Zkrátka, chce přijít věci na kloub, ať to stojí co stojí. Třeba tak, že oběť „rozebere“ jako nějakou hračku.

Motiv žárlivosti. Žáci závidí dobrému žáku přízeň učitelů, a tak se mu mstí. Tento důvod vedoucí k šikaně je již popsán v biblickém příběhu Josefa a jeho bratří.

Motiv prevence. Bývalá oběť chce předejít svému týrání a na novém působišti začne pro jistotu sama šikanovat, případně se rychle přidá k nějakému agresorovi.

Motiv vykonat něco velkého. Někteří násilníci jsou odsouzeni k celkové neúspěšnosti, včetně školní. Šikanováním dokážou sami sobě, že jsou schopni výkonu. Nejsou již pouze míčem, do kterého se kope, ale oni sami se stávají příčinou významného děje.“

Ted' jsme si ukázaly osobnost agresora a motivy, které ho vedou k šikanování a nyní se blíže podíváme na toho, kdo bývá šikanován.

2.2 Oběť

„Stanislav Bendl (2003, s. 46) uvádí, že podle Vavrečkové (2000, s.122) se obětí může stát kterýkoliv jedinec, který se vyznačuje některými z následujících charakteristik: odmítání tělesného násilí, snížená sebedůvěra a sebeúcta (nízké sebevědomí), zvýšená citlivost a bojácnost, úzkostlivě pečující matka, neschopnost bránit se, slabá reaktivita v zátěžových situacích, menší zdatnost v psychice než v případě agresorů, nedostatek kamarádů (outsider), neoblíbenost v kolektivu, odlišnost od skupinové normy, tělesný handicap, odlišnost v projevech, vady řeči, etnická příslušnost, kulturní odlišnost, přecitlivělost na svůj nedostatek, nižší inteligence a s ní spojené poslušné plnění pokynů a přání vůdců. Obětí šikany se také často stávají jedinci, kteří mají zvýšenou inteligenci, dobře se učí, neboť i toto je svým způsobem odlišnost, vůči které se okolí staví nepřátelsky.“

Pokud si pozorně přečteme výše uvedený odstavec, je zřejmé, že obětí agresora a jeho šikany se může stát prakticky každý, kdo i třeba jenom trochu vybočuje z ustálených

obecných norem ve společnosti a především v dané skupině žáků (třídě). Na tom jak budou tyto normy nastaveny a jaké bude ve třídě prostředí, mají nezanedbatelný vliv další činitelé. Rodina, pedagog a ta část žáků, která se aktivně nepodílí na šikaně, ani není samotnou obětí.

Jestliže má být prostředí zdravé, je nutné, aby na jeho vytváření spolupracovali všichni činitelé, o kterých byla řeč. Každý z nich může svými schopnostmi nepřehlédnutelně ovlivnit jeho vývoj a tím spoluutvářet a podílet se na harmonickém, klidném a spokojeném životě svých spolužáků a našich dětí.

2.3 Mlčící menšina

Mlčící menšinou jsou ti žáci, kteří na šikaně nijak nepodílí, nejsou tudíž ani agresorem ani obětí. Mlčící menšinou, skupinou, nazýváme většinou ty jedince, „kteří jsou fyzicky vyspělejší, pročež si na ně nikdo netroufne, děti šikovné, sportovně nadané, žáky oplývající humorem, sociální inteligencí a patřičnou dávkou zdravého sebevědomí.“

(Bendl, S. 2003, s. 49)

Chybou těchto žáků je to, že mlčí a neupozorní pedagoga na probíhající násilí, nesnaží se bránit oběť a zastavit agresora a později projevy šikany tolerují. To vypovídá o jejich strachu z agresora nebo ne dostatečném soucitu k utrpení spolužáků. V případě, že tyto děti budou spolupracovat s pedagogem je zřejmé, že má daleko větší naději na úspěch jeho snaha o potírání a ještě lépe předcházení šikany.

2.4 Rodina

„Rodina je místo, kde se učíme být lidmi. Učíme se zde životním rolím a prožíváme modelové situace, které se mohou v různých variantách objevit později v našem samostatném životě, učíme se zvládat zátěž a překonávat krize. V rodině také získáváme jistotu, že jsme na tomto světě důležití, že nás někdo miluje a potřebuje, a to navzdory našim chybám.“

(Vágnerová, K. a kol., 2009, s. 49)

Vnímavý rodič by měl, vzhledem k možné šikaně, sledovat změny v chování svého dítěte, které by ji mohly signalizovat. Jak opět uvádějí různí autoři, jedná se o tyto projevy:

- dítě se zdržuje doma více než dříve, nepřichází za ním domů spolužáci a kamarádi, s nikým si netelefonuje ani ho nikdo nezve na návštěvu, výlet či víkend
- dítě z ničeho nic nerado chodí do školy a odkládá odchod z domova, naopak ze školy chodí co možná nejrychleji a mění trasy své cesty
- ze školy chodí hladové, žádá o další a další peníze na svačiny
- ztrácí nezvykle často osobní věci
- přestává ho zajímat učení a pozbývá schopnosti se na ně soustředit
- bývá smutné, má výkyvy nálad, které se mohou projevat nečekanou agresivitou a to nejen k okolí, ale i k rodičům nebo sourozencům
- má zdravotní potíže, které často jen předstírá
- může se dostavit i zvracení před odchodem do školy či poruchy spánku

V případě, že rodina neplní své funkce nebo je plní nesprávně či nedostatečně, je předpoklad, že výchovné nedostatky zanechají vliv na duchovním a mravním vývoji jedinců, potencionálních agresorů či obětí.

Michal Kolář (2005, s. 95) uvádí některá specifika nedostatků ve výchově:

- „Agresori se často setkávali s brutalitou a agresí rodičů. Někdy to působilo, jako by násilí vraceli nebo ho napodobovali.
- Menší, ale zřetelná podskupina agresorů byla vedena přísně a důsledně, vojenským drilem bez lásky.“

U tzv. typických obětí se naopak vyskytuje příliš ochranná matka a otec buď úplně chybí anebo se na výchově nijak významně nepodílí. Popřípadě jsou rodiče pro oběť velmi nepříjemní, ostří, postrádající jakýchkoli projev odpuštění chyb a omylů a potlačují jejich osobnost.

2.5 Osobnost pedagoga a pedagogický styl

Osobnost pedagoga je pro ovlivňování žáků, vztahů mezi nimi, mezi nimi a jím nesmírně důležitá. Především v oblasti motivace a mravnosti. Osobnostně nevyzrálí pedagogové, kteří nejsou schopni nastolit ve třídě pohodovou atmosféru, jsou nevstřícní a chybí jim dostatek soucitu a porozumění, mohou nepřímo podporovat rozvoj šikany.

Upřednostňuje-li pedagog dnes stále ještě bohatě využívaný způsob práce, který bychom mohli nazvat stupňovitě-autoritativní, je riziko nebezpečí vzniku šikany neúměrně vyšší než u správně vedeného stylu demokratického, kde se daleko více pracuje se vztahy mezi vyučujícím a žáky i mezi jednotlivci. Možná rizika tradičního způsobu práce mají za následek:

- „Podporu vzniku táborů „my“ a „vy“. Při rozdělení třídy na skupiny, které si navzájem nedůvěřují, snáze zakoření pravidla šikany. Jako přirozené se potom jeví požadavky kontroly komunikace agresory. Nesmí se nic vynášet a platí: „Když to řekneš učiteli, jsi bonzák.“
- Vedou k vytvoření oficiální sociální struktury, kterou žáci nepřijmou, je pro ně cizí a nezajímavá. To pochopitelně podněcuje snahu hledat a budovat vlastní, přijatelnou parastrukturu. Zákonitě dojde k rozporu mezi formální a neformální strukturou skupiny. To znamená, že je velká vzdálenost mezi normami, hodnotami a postoji, které preferuje pedagog, a normami, hodnotami a postoji, které upřednostňuje většina žáků. Taková situace brání pedagogovi poznat skrytý život ve skupině a nedovoluje mu, aby ho významnějším způsobem utvářel. Pedagog sice dosáhne vnější kázně, ale neví nic o bezpráví a násilí uvnitř. Nedokáže zajistit bezpečí a spravedlnost ve chvílích, kdy není přítomen.
- Nepracuje systematicky a zpětnými informacemi od jednotlivých žáků, nesměřuje k sebeuvědomění a sebepoznání skupiny jako živého organismu, a tudíž nedokáže reflektovat „infekci“ a chybné kroky. Nárůst pedagogických omylů vede k deprivaci

potřeb skupiny jako celku, což vytváří terén pro sebedestrukci v podobě šikanování.“
(Kolář, M. 2005, s. 93)

Zároveň je třeba vzít v úvahu rozdílný postup vývoje žáků. Mimoto, také možnost výskytu „propadlíků“ ve třídě. Ukočírovat takové žáky, hlídat i nepatrné známky možné šikany a navíc dobře a zanáceně vzdělávat, se zdá skoro sisyfovskou prací. Proto, aby učitel, pedagog mohl učit a rozvíjet schopnosti a charakter žáků, je nezbytné věnovat zvýšenou pozornost především prevenci šikany a pokud už k ní z různých důvodů dojde či dochází, tak jejímu rychlému a správnému řešení.

3 Řešení šikany

Pedagog, který se neočekávaně s šikanou setká, bývá v první řadě zmaten a šokován. Má pocit bezmoci a nechápe, jak se mu to mohlo stát, co mu to děti udělali. Jeho reakcí je projev šikany bagatelizovat, případně oběť obviňovat z provokování nebo vystupovat z pozice síly a třídu tzv. srovnat. V krajním případě upadne do strnulosti nebo dojde k fyzickému kontaktu s agresorem. Těchto všech projevů by se měl ve svém vlastním zájmu a především v zájmu dětí vyvarovat.

Pokud pedagog chce úspěšně šikanu odhalit a zároveň ji také řešit, musí být připraven vnést do jejího vyšetřování prvky kriminalistiky a psychologie. Stejně tak i spoustu vlastního vlastního volného času. Musí být také odhodlán k citové angažovanosti a emoční podpoře oběti. Nesmí se nechat odradit zjevnou nechutí účastníků šikany ke spolupráci a jejich snahou lhát, zapírat a manipulovat s fakty. Pokud si toto uvědomí a aplikuje, nezbyvá mu už nic jiného než zvolit pro řešení vhodnou taktiku a strategii.

3.1 Strategie

Strategie, ať už se jedná o skupinu či jednotlivce, má pět kroků, z nichž není možné žádný vynechat. Cílem všech těchto kroků je zjistit všechny aktéry šikany (agresoři a oběti), jejich počet, o jakou formu šikany se jedná, její průběh a délku trvání.

1. Rozhovor s informátory a oběťmi
2. Nalezení vhodných svědků
3. Individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky
4. Zajištění ochrany obětem
5. Rozhovor s agresory

Průběh výše uvedených pěti strategických kroků při řešení šikany charakterizuje Michal Kolář (2005, s. 114-115) a po něm ji přebírají i další autoři (Bendl, 2003, s. 61-62) takto:

- **„Rozhovor s informátory a oběťmi:** Prvním krokem vyšetřování je rozhovor s informátory a oběťmi o vnějším obrazu šikanování. V případě, že nejdříve hovoříme s informátorem, například s odvážným kamarádem nebo rodičem jednoho z týraných žáků, následují ihned rozhovory s oběťmi (ne s podezřelými pachateli!).
- **Nalezení vhodných svědků:** Ve spolupráci s informátory a oběťmi uděláme druhý, nesmírně důležitý krok. Vytipujeme členy skupiny, kteří budou ochotni pravdivě vypovídat. Zde se dělá nejvíce chyb.
- **Individuální, případně i konfrontační rozhovory se svědky** (nikoliv konfrontace obětí a agresorů!): Většinou postačí, když mluvíme s jednotlivými žáky. Vyskytnou-li se těžkosti, lze uskutečnit doplňující a zpřesňující rozhovory nebo konfrontaci dvou svědků. Většinou je chybou (vedoucí k ohrožení vyšetřování) společné vyšetřování svědků a agresorů.

Za zásadní chybu považuji konfrontaci obětí a agresorů. K této situaci nutně dochází při soudním procesu s mladistvými pachateli. Vždy je to bolestivé a velmi nevýhodné pro oběť, proto se stává, že svou pravdivou výpověď později odvolá.

- **Zajištění ochrany obětem:** Pořadí čtvrtého kroku není pevně dáno. Někdy je totiž jasné hned na počátku, že je oběť v bezprostředním ohrožení, a je nutné ji bezodkladně ochránit. Je to například tehdy, když nám informátor prozradil, že agresori budou čekat na oběť před školou. Při následném rozhovoru s obětí se domluvíme a zajistíme jí bezpečný odchod domů. To nám postačí k momentálnímu zvládnutí situace.
- **Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi:** Je to vždy *poslední* krok ve vyšetřování. Musíme být dobře připraveni, jinak je to ztráta času. Dokud neznáme vnější obraz šikanování a nemáme shromážděné důkazy, nemá smysl s agresory mluvit. Všecko zaprou a podezření vyvrátí nebo zpochybní. Hlavně však dostanou „echo“, že někdo „bonzoval“, což vede k „zametení stop“, a je reálné nebezpečí, že se agresori pomstí podezřelým z „bonzování“.

Hlavní význam rozhovoru spočívá v paralyzování jejich agrese vůči bližním! To znamená, že setkání slouží k tomu, abychom agresory okamžitě zastavili a ochránili jejich oběti, ale i *je samé* před následky jejich činů. Většinou se dá použít princip „přitlačení ke zdi“. Například je upozorníme, že při jakémkoliv násnaku šikanování budou okamžitě vyloučeni, případně to bude ohlášeno policii apod. Zároveň zdůrazníme, že k jejich snaze napravit situaci bude přihlédnuto ve výchovné komisi.)

Důležitost rozhovoru pro odhalování pravdy je většinou zanedbatelná. Pouze někdy ho lze využít pro doplnění a potvrzení informací, a to buď svalování viny jednoho agresora na druhého, nebo konfrontací jejich výpovědí. Samotné výpovědi jsou spíše zajímavé svou bizarností a zaslepeností. Výjimkou jsou situace, kdy jde o *šikanu beze svědků* – ve skupině jsou jen agresori a oběť. Zde je nutné využít všechny taktické prostředky k účinnému vyšetřování samotných agresorů.“

U dvou z výše uvedených bodů bych se rád na chvíli zastavil a pokusil se je krátce doplnit.

Nalezení vhodných svědků

Nalezení vhodných svědků šikany nemusí být vždy jednoduché, zvláště pokud pedagog nezná plně třídu, její složení a hierarchii, ve které šikanu vyšetřuje. V tomto případě je vhodné přizvat ke spolupráci třídního učitele. Ten jako znalý prostředí a charakterů a projevů chování žáků, by měl spolehlivě vytipovat žáky, kteří by měli být potencionálními svědky. Zvláště jestliže funguje spolupráce s informátory (aktuálně šikanu oznámili) a za pomoci samotné oběti. Jedná se o žáky, kteří „s obětí sympatizují, kamarádí s ní, nebo ji alespoň neodmítají, žáky nezávislé na agresorech, kteří nepřijímají normy šikanování.“ (Kolář, M 2005, s. 116)

Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi

S tímto bodem nelze jinak než souhlasit, až na spojení „*vždy poslední krok*“. A to jestliže nastane situace, kdy je agresor při šikanování své oběti, k jeho smůle a štěstí pedagoga

a oběti, přímo přistížen. Za takové konstelace nenechá učitel agresorovi možnost na nalezení vhodné výmluvy či případné manipulace a ovlivňování svědků, ale přistoupí neprodleně k vyšetřování a zjišťování všech možných faktů. A to s maximálním možným důrazem.

3.2 Taktika a fáze výslechu

Zvolení vhodné taktiky pro řešení šikany hraje nemalou roli. Je důležitý náš přístup k jejím aktérům především z hlediska věku a k pokročilosti stadia. Stejně tak i při hledání vhodných svědků a informátorů a jejich výslechu. Při vyšetřování mladších žáků v počátečních stadiích šikany není nutné postupovat nějak zvlášť tvrdě a otevřeně. Naopak daleko větších úspěchů dosáhneme získáním důvěry a ujištěním, že probíhající rozhovor zůstane před ostatními utajen. A to nejenom jeho obsah, ale i jeho uskutečnění. Na toto ujištění bychom měli brát zřetel už i při plánování rozhovoru.

Při pokročilejších stadiích využijeme tvrdších postupů, jelikož tito účastníci téměř vždy různě lžou a zapírají. Nesmíme, ale samozřejmě zapomínat i na předcházející zásady. V těchto případech jsou taktika a postupy výslechu aktérů šikany a to především agresorů, víceméně shodné s výslechem vedeným při vyšetřování trestných činů. A to jak v oblasti kriminalistiky, tak psychologie.

Taktika výslechu

- správně navázaný kontakt mezi vyslýchaným a vyslýchajícím
- důvěra mezi nimi, přičemž může hrát důležitou roli stejné pohlaví

U těchto dvou kroků, bych se opět na chvíli zastavil a zdůraznil, že při výslechu agresora nemají tyto kroky své opodstatnění. Jelikož asi těžko budeme navazovat s agresorem důvěru a přistupovat k němu s ohledem, jako u obětí či svědků. Zde je nutná naopak forma určitého nátlaku až zastrašování. Zjištění pravdivých odpovědí se velmi pravděpodobně nedobereme, budeme-li k agresorovi přistupovat jako „hodný strýček“, ale je zde zapotřebí razance a působení z pozice síly.

Příprava výslechu spočívá ve velmi dobré znalosti vyšetřované šikany. Následujícími kroky by se měl pedagog řídit při výslechu u všech jejích aktérů.

- znalost rozporů mezi výpověďmi aktérů
- pečlivá příprava otázek a jejich sledu, ve kterém budou předkládané
- cílevědomost výslechu
- ofenzivnost výslechu, pedagog musí dbát na úplnost výpovědi
- zaměřenost výslechu, jeho usměrňenost žádoucím směrem tak, aby se významně neodchyloval od vyšetřované věci
- iniciativní přístup, nesmí docházet ke změně rolí
- stručnost kladených otázek, rozvláčné otázky odvrací pozornost, jsou nepřehledné a vytrácí se jejich smysl a cíl
- psychologická zralost vyslýchajícího pedagoga
- zjištění objektivní pravdy

Fáze výslechu

Prvotní fáze

Zde se snažíme navodit příjemnou atmosféru, v případě hodnověrných svědků o podporu a povzbuzení. Základní pravidlem je navození důvěry a přesvědčení, že jejich spolupráce nebude vyzrazena. U agresorů a žáků, u kterých je předpoklad lživé výpovědi je dobré navodit moment překvapení. Tento postup neumožní agresorovi připravit si propracovanou lživou výpověď. Je nutné dbát na to, aby se agresor nemohl dovtipit, odkud informace o jeho šikanování pocházejí.

Monolog

Žáku se musí dát dostatečný prostor k tomu, aby sám spontánně vypovídal. Přerušujeme jeho monolog jen zcela výjimečně a to v případě, když se ve své výpovědi výrazně odchyluje od věci a zabíhá do podrobností evidentně nesouvisejících s vyšetřovanou

událostí. Pedagog přitom bedlivě sleduje obsah výpovědi, sleduje reakce a chování žáka a soustavně vyhodnocuje získané informace. Především rozpory v samotné výpovědi a mezi výpovědí a již známými fakty. Dále se snaží odhadnout, zda vyslýchaný žák má snahu podat objektivní informace nebo zastírat fakta.

Dialog

V této fázi klademe žáku otázky, kterými upřesňuje a odstraňuje rozpory v jeho výpovědi, odstraňuje rozpory mezi výpovědí a již známými fakty. Při kladení otázek bychom neměli klást otázky sugestivní, to jest takové, které již v samotné otázce předjímají způsob a obsah odpovědi. Pro dosažení zdárného výsledku bývá někdy úspěšné působení na žákovo morální cítění nebo manipulace s odměnou a trestem. Pokud se nám předcházejícími fázemi nepodařilo dostatečně rozkrýt celé podhoubí šikany, můžeme ve zvlášť závažných případech využít konfrontace mezi agresory, popřípadě svědky.

Pozorně si budeme, při tomto střetu, všímat projevů verbální i neverbální komunikace, což nás může přivést k rozkrýtí celého případu, k jeho vyřešení a tím k úspěšnému a zdárnému konci. K tomuto konci nám též vydatně napomůže znalost psychologie, citlivost přístupu k jednotlivým aktérům a v neposlední řadě obratnost při kladení otázek (otevřené, uzavřené) a vedení rozhovoru. Je zřejmé, že jinak povedeme rozhovor s oběťmi, s agresory a jinak posléze s jejich rodiči.

3.3 Zjednání nápravy

Jestliže se nám povedlo dokončit vyšetřování šikany, musíme přistoupit k dalšímu kroku – nápravě. Záměr této nápravy je zřejmý. Donutit přijatým trestem viníky k zastavení šikanování, obnově oficiálních norem a zabezpečení ochrany obětí. Tohoto můžeme dosáhnout několika kroky. U počátečních stadií často postačí pohovor, který je vedený mezi agresorem, jeho rodiči a pedagogem, případně dalšími zástupci školy (výchovný poradce, školní psycholog). Při vedení tohoto nátlaku je nutné důkladně rodičům agresora vysvětlit snahu a zájem školy ne jejich dítěti nějak uškodit, ale naopak mu pomoci. Mnohdy se totiž

stává, že rodiče nedokáží přijmout, že jejich dítě je krutým agresorem a postaví se na jeho obranu. Což je přirozenou reakcí každého rodiče. Když taková situace nastane, je nutné trvat na faktech a především nepřipustit konfrontaci agresora a oběti.

Možnosti potrestání agresora mohou mít následující podobu, která vychází z metodického pokynu. Její použití a vhodnost je plně na zodpovědnosti ředitele školy. Jedná se o tyto možnosti:

- napomenutí
- důtku třídního učitele
- ředitelskou důtku
- sníženou známku z chování
- převedení agresora do jiné třídy, školy

V případě pokročilejších stadií šikany je nutno dovést agresory ke spolupráci s odbornými zařízeními a ohlásit výsledky vyšetřování příslušnému oddělení sociálně-právní ochrany dětí. Je-li prokázáno spáchání trestného činu nebo průběh vyšetřování vzbudí podezření na něj, škola bezodkladně kontaktuje Policii ČR.

Druhým krokem je oznámení závěru pohovoru a jeho výsledného řešení celé třídě. Důvodem tohoto postupu je ukázat všem žákům, že na této škole nebude šikana trpěna každý její projev bude náležitě potrestán. Zároveň tím dáme všem na vědomí schopnost školy postavit se za slabé a utlačované a její ochotu jim vždy pomoci a zajistit ochranu. Získáním celé třídy pro podporu a přijetí správnosti rozhodnutí a potrestání agresora je zárodkem neopakování šikany v dané třídě, škole. Aby tomu tak opravdu bylo, je dobré přijmout jistá preventivní opatření, která mají mimo jiné velký podíl na ochraně oběti.

- bedlivé sledování života třídy a docházky oběti
- pravidelná setkání pedagoga a informátorů
- stanovení ochránců oběti
- zařazení oběti do kurzu prevence a pomoci obětem
- domluvení úzké spolupráce s rodiči

Nedodržení těchto postupů může mít za následek pokračování šikanování a to ještě v horší míře, jelikož dojde k prohloubení nevraživosti mezi útočníkem a jeho obětí a k tzv. trestání oběti za jeho „práskání“. Oběť potom ze strachu mlčí, situace se opakuje a její utrpení se prohlubuje.

3.4 Konkrétní případy šikany

Na tomto místě bych rád uvedl několik konkrétních případů šikanování, tak, jak jsem je vyslechl ze strany pedagoga, který se přímo účastnil jejich vyšetřování a tudíž mě mohl seznámit se všemi fakty, jejím průběhem a konečným řešením. Tyto případy jsou jednoznačným ukazatelem, že i přes veškerou snahu pedagoga, není žádná škola vůči šikaně zcela imunní.

Případ č.1

Na jedné nejmenované základní škole se objevil případ žáka 8. ročníku. Budeme mu říkat třeba J. J se často pohyboval po škole sám, a to především v patrech nižších ročníků, než ke kterým náležel. O hodinách se hlásil, že musí na záchod, a projevoval se značně emočně labilně. To vše byly náznaky důkazů o tom, že se s ním něco děje. Když se v rámci třídního kolektivu stal nějaký problém, žáci křičeli, že za to může právě J. Třídní učitel, který zdědil třídu po svém předchůdci, se zeptal ostatních vyučujících, jak vidí oni situaci tohoto žáka v jiných hodinách a na dozorech. Poradil se se školní psycholožkou a rozhodl se, že bude postupovat jako v případě šikany. Podařilo se mu vytipovat důvěryhodné svědky. Těmi se staly jeho dvě spolužačky a těch se na situaci J ve třídě zeptal. Tyto žákyně uváděly, že si J. za spoustu věcí může sám, jelikož si všechno příliš bere.

Z tohoto rozhovoru vyplynula hrozba vysokého stádia šikany. Učitel si samozřejmě promluvil také s J, který uváděl, že se necítí ve třídě dobře, že mu spolužáci ubližují (psychicky) a uváděl některé z nich. Třídní učitel s vedením školy a školní psycholožkou si tedy dohodli termíny, kdy povedou rozhovory s jednotlivými žáky a pokusí se zjistit co se vlastně doopravdy s J ve třídě děje. Druhý den se ve škole objevili rodiče J, kteří se zásadně

postavili proti postupu jakéhokoliv šetření. Žáka ponechali po dohodě s jejich psychiatrem několik týdnů doma a pak jej přeřadili na jinou školu.

Rodičům bylo vyhověno, ale třídní učitel i vedení školy to prožívali jako neúspěch a z hlediska postupu v řešení problému šikany jako prohru. Vše naznačovalo tomu, že byla situace J ve třídě vážná a pravděpodobně se jednalo o vysoké stádium psychické šikany.

Případ č.2

Se třídou se přesto pracovalo dál. Atmosféra ve třídě byla zjevně zhoubná a nebylo jasné, kde je zdroj. Po půl roce se na třídního učitele obrátila jedna žákyně M s tím, že její spolužák K ji na ICQ uráží a píše o ní ošklivé věci jejímu příteli. Také jí vyhrožuje, že ji cestou ze školy ublíží.

Učitel si dojednal schůzku s přítelem M, promluvil si s ním a požádal ho o vytisknutí historie ICQ rozhovoru. Provedlo se hloubkové šetření. Učitel s psychologkou vyslechl svědky nezávisle tak, aby se nemohli domlouvat. Teprve teď z žáků začali „vypadávat“ různé podrobnosti o dění ve třídě. Žáci se K bojí. Dokonce jim prý ve škole vyhrožoval nožem, který má u sebe ve skřínce. Říkali, že se chlubí, že patří mezi „Ultras“ a už se několikrát s někým jen tak porval. Někteří přiznali, že stál také za některými situacemi, které se děli J. (případ č.1). Zároveň uvedli jména jeho tří hlavních kumpánů. Konečně měl učitel nějaký konkrétní důkaz, na jehož základech si jako s posledním promluvil s K. Nechal si ukázat též nůž (což je jasné porušování školního řádu), pojmenoval zastrašování jako šikanu, která je ve vyšších stádiích i protizákonná a ve škole dle školního řádu hodnocena jako hrubý přestupek, tj. dvojkou z chování. Byly přivoláni rodiče a žákovi byl doporučen přestup na jinou školu. Rodiče s tím sice nesouhlasili, ale po učitelově nekompromisním postoji situaci přijali. S komplicí a jejich rodiči byl veden jasný „zastrašující“ rozhovor a žákům byla udělena ředitelská důtka. Učitel litoval, že takto nepostupoval i u předchozího případu s J.

Na jedné straně je zřejmý konečný úspěch vyřešení šikany, a tím ozdravení kolektivu třídy a ochrana oběti. Na druhé, je zde krásně vykreslen postup, a troufnu si říct většiny škol, jak se vypořádat s agresorem. Není zde patrná snaha o práci s ním, o jeho polepšení,

ale přehození tohoto problémového žáka jako „horkého bramboru“ na jinou školu. Bohužel, jak mi bylo řečeno několika učiteli, kteří se se šikanou a jejím řešením museli vypořádat, je v podstatě přeřazení oběti a agresora na jinou školu, v případě pokročilého stadia, jediným možným nejvhodnějším řešením. Škola, která tohoto žáka přijímá, si klade podmínku jeho zařazení do preventivního programu, kde se mu věnuje a pracuje s ním školní psycholog, aby v případě oběti, nenastala taková shoda okolností, že se bude situace opakovat. Stejně tak u agresora.

Případ č.3

Chlapec M. byl intelektově v pásmu mírného podprůměru. Spolužáci vnímali jeho odlišnost a často si ho dobírali, když pronesl nějakou „nevhodnou“ poznámku. Ty bohužel M. říkal často. Navíc M. trpěl poruchou pozornosti. V této kombinaci byla jeho pozice ve třídě velmi složitá. Byl sám a neměl kolem sebe žádného opravdového kamaráda, který by se ho zastal nebo mu pomohl. Jeho spolužáci záměrně vytvářeli situace, ve kterých by se ztrapnil a zesměšnil. Vše vyvrcholilo tím, že se M. pohádal s jedním silnějším chlapcem, který ho povalil na zem a začal ho kopat. Další ze třídy se přidali na stranu „vítěze“ a také si koplí. V tuto chvíli vešla třídní učitelka a okamžitě začala vzniklou situaci řešit.

Jelikož bylo na první pohled zjevné, kdo jsou agresori, nebylo nutné celou věc sáhodlouze vyšetřovat. Agresori byli neprodleně potrestáni, ale přesto bylo z dalšího průběhu chodu třídy patrné, že atmosféra ve třídě nese znaky násilí a žáci přijali toto chování za své, jako podivné pravidlo.

Rodiče M. se okamžitě rozhodli vzniklý problém řešit tím, že našli pro svého syna jinou školu, kde by byl kladen větší důraz na třídní pravidla a chod školy po sociální stránce. M. je sice na jiné škole, ale stále je pro svůj handicap potenciální obětí šikany. Situace, které svými poznámkami (i přes rady a snahu rodičů a učitelů) vyvolává, není snadné udržet. I v nové třídě je cítit potlačovanou agresivitu. Aby třída zůstala sociálně silná, je nutné, s ní neustále pracovat, čemuž se věnuje školní psychologka a třídní učitelka. M. má v současné době určité zázemí v kolektivu svých spolužaček. Dále pravidelně navštěvuje školní terapeutickou skupinu, která je této škole součástí preventivního programu. Jejím úsilím je

najít mu nové kamarády napříč všemi ročníky ZŠ a pomoci mu řešit vzniklé problémy v okruhu spolužáků a tím předcházet vzniku další případné šikany.

Osobně se již několik měsíců pravidelně účastním výše zmíněné terapeutické skupiny vedené školní psycholožkou, která svojí práci bere velmi vážně a svým vstřícným, kamarádským a profesionálním vystupováním výrazně vstupuje do života svých „oveček“. Její pomoc je podle mého názoru nedocenitelná. Všichni účastníci se na sezení skupiny těší a přebírají její osobnost jako svůj vzor. Nemají sebemenší obavu vyjádřit svůj názor a svěřit se se svým případným problémem. Navíc, tím získává pro třídní učitele významné informace (i když jejich sdělování je nesmírně křehká záležitost), na jejichž základě mohou včas a správně reagovat na dění ve třídách a tím předcházet jakýmkoliv náznakům šikanování.

Až nastane doba pro výběr školy pro mé vlastní děti, byl bych mnohem klidnějším rodičem, kdybych věděl, že nějaká takováto osoba, na této škole působí a věnuje se dětem, žákům s plným nasazením.

Případ č.4

Chlapec P. byl velkého vzrůstu. Oproti ostatním dětem vypadal starší a měl s tím už od malička trápení. Všichni od něj díky jeho vzhledu očekávali vyzrálejší chování. Byl z toho sklíčený, přecitlivělý a těžko se bránil tlaku okolí. Zároveň byl i mírně pomalejší než ostatní děti. Když nastoupil na základní školu, velmi brzo se projevil jeho zhoršený zrak a musel začít nosit brýle, což těžce nesl. Děti si z něj začali dělat legraci, protože bylo zřejmé, že mu to vadí. P. na jejich vtípky reagoval často příliš emotivně. Třídní učitelka komentovala a hodnotila poznámkami jeho projevy a neřešila důvody, které byly příčinou jeho problémů. Maminka P. jej začala vodit do poradny, kde začal navštěvovat terapeutickou skupinu (z výsledků jejího působení jsem mohl získat zde uváděné informace). Nebyla si jistá, zda je chyba v něm a jestli si problémy ve třídě nezpůsobuje sám, jak tvrdila učitelka. Tak uplynuly čtyři roky.

Vyvrcholení nastalo v páté třídě, kdy P. přiběhl zoufale domů a schoval se do skříně. Za chvíli se ozval zvonek, pod oknem stál jeho spolužák a překvapenému otci tvrdil do očí,

že ho jeho syn pěkně štve. Následujícím šetřením bylo zjištěno, jak se celá situace odehrála. Na P. čekali spolužáci před školou. Doprovázeli ho až k jeho domu, pokřikovali na něj různé posměšky, nadávali mu a celou cestu na něj házeli sněhové koule.

Maminka P. se poradila s psychologkou a zašla druhý den do školy žádat o přijmutí řešení vzniklé situace. Třídní učitelka ji vyslechla a potrestala nejaktivnější agresory třídní důtkou. V příštích dnech začali někteří spolužáci P. nosit dárky, jako omluvenku a tím se ho snažili získat na svou stranu. Což ovšem nebrání tomu, že vzniklá nepřátelská atmosféra proti P. nadále pokračuje, i když zatím v mírnějším rázu. Paní učitelka není ochotna tento zjevný případ šikany nějakým způsobem dále řešit a stále tvrdí, že si za problémy ve třídě může P. sám. Ona, že problémy ve třídě žádné nemá, nikdy neměla (a to už jde za chvíli do důchodu), tudíž není co řešit. S přístupem třídní učitelky bylo seznámeno vedení školy a v současné době se čeká, jestli a jak hodlá celou věc řešit.

Rodiče P. zatím vyčkávají a nechtějí dalšími kroky směrem k třídní učitelce a spolužákům jeho pozici ve škole a ve třídě ještě více „komplikovat“. Doufají, že jejich syn, vzhledem k jeho výtvarnému nadání, udělá přijímací zkoušky na příslušnou školu, současnou třídu opustí a tím se problém vyřeší.

Toto je jasný případ vyčpělého stárnoucího pedagoga, který projevy šikany nevidí, či je nechce a odmítá, i přes upozornění rodičů vidět. Jeho nedostatek soucitu a porozumění, přímo podporuje rozvoj šikany. Přestože, si šikanu ve své třídě nepřipouští, mělo by mu být zřejmé, že žák P. má ve třídě problémy a ty se musí řešit a žáku pomoci. Pokusit se pro začátek o zlepšení a zklidnění jeho přehnaně emotivních reakcí, nalézt na vtípky a posměšky spolužáků přiměřené odpovědi, zapracovat na jeho sebedůvěře a pozitivním myšlení.

Bohužel tento případ přístupu k zjevnému projevu šikanování není ojedinělý. K jeho odstranění je nutný vnímavý a vzdělaný personál školy, dostatečně obeznámený s problematikou šikany, postupech jejího řešení a kvalitně zpracovaný preventivní program zpracovaný metodikem prevence. A to vše zároveň s podporou vedení školy a účastí školního psychologa.

3.4 Následky šikany

Co je ještě nutné neopomenout a vymežit, jsou možné následky a důsledky šikanování. Tyto následky a důsledky šikany ve své knize „Jak se bránit šikaně“ rozděluje Evelyn M. Fieldová na okamžité následky šikany, mezi něž patří fyzické důsledky, intelektuální důsledky, sociální důsledky, dopad na sebevědomí, citové/psychologické důsledky a dále na příznaky dlouhodobých psychologických následků a následky, které mohou přetrvávat do dospělosti. Stejně tak se v uvedené knize zabývá tím, jak šikana působí na ostatní. Výčet následků a důsledků šikanování podle Evelyn M. Fieldové uvedu na následujících stránkách.

„Stát se terčem šikany není pro nikoho příjemný zážitek. Když se dítě stane obětí šikany a připadá si ublížené, zranitelné a bezmocné, má to dopad, na různé skupiny lidí. Patří k nim oběť, agresor, reaktivní oběť, rodiče, sourozenci, učitelé, vrstevnická skupina, přihlížející, škola a obec. K četným bolestným zážitkům patří:

- dětské vnímání přímého prožitku šikany v době, kdy k ní dochází
- i jediná bolestná epizoda může dítě poznamenat, ale často bývá zlehčována („stalo se to jen jednou“)
- bezmoc: veškeré pokusy, které dítě podnikne, aby šikanu zarazilo, selžou
- úsilí, které vyžaduje snaha předstírat, že se nic neděje, nebo šikanu popírat
- problémy přiznat šikanu ve škole a doma, protože je to příliš bolestné („nechci o tom mluvit“)
- neschopnost sdělit komukoli čirou hloubku své vlastní bolesti
- nenávisť k sobě samému kvůli tomu, že se dítě cítí zahanbené, ponížené a k ničemu
- strach a rozpaky při žádosti o pomoc („Prosím, neříkejte to doma nebo ve škole...“)
- strach z budoucích útoků (který zhoršuje jejich dopad)
- když se dítě pokusí vyhledat pomoc a nepodaří se mu to, připadá si zrazené a opuštěné („Nikdo mi nemůže pomoci, jsem na to úplně sama a oni mi zase ublíží...“)
- vrstevníci jsou svědky citové a společenské zranitelnosti dítěte; někteří se k útokům přidávají, zatímco jiní se od nich odtahují

- jak šikana pokračuje, napáchané škody jsou stále větší, kvalita ostatních oblastí života upadá a situace se vyhrocuje – dítě prožívá stále větší strach, frustraci a bezmoc
- mnohé děti odhodlaně zlehčují své bolestné zážitky/pocity – „Jsem v pohodě, zvládám to. Pořád chci zůstat v téhle škole, protože tu mám kamarády“ (kteří však dítě proti agresorovi nepodpořili)
- oběti jsou ochromené nebo útoky oplácejí
- selžou-li povrchní strategie, programy a krizová intervence proti šikaně, oběť má pocit, že ji šikaneje i škola („To nebylo spravedlivé“)
- ti, kdo útoky oplácejí nebo útočníky provokují, se někdy cítí provinile a na profesionální pomoc reaguji nepřátelsky – „Proč tady musím sedět a mluvit o tom? Je mi to nepříjemný.“

Okamžité následky

Fyzické důsledky

- řezné rány, škrábance, modřiny a další zranění
- bolesti hlavy, zad, břicha
- pomočování, únik stolice
- vypadávání vlasů, problémy s pletí
- špatný spánek, noční můry
- bolestivá menstruace
- nechutenství nebo přejídání
- bledý, napjatý, nervózní vzhled
- špatné držení těla, hrbení
- stresové hormony snižují schopnost organismu vyrovnávat se s viry a jinými infekcemi, takže takové děti bývají i častěji nemocné

Intelektuální důsledky

- Dítě trpí zhoršeným soustředěním, má potíže s učením a s pamětí.
- Chybí mu motivace k práci a studium ho netěší.
- Soustředí se výhradně na učení, ale mimoškolním činnostem se vyhýbá.
- Do školy chodí nepravidelně a zůstává pozadu.
- Přejde na jinou školu, aby uniklo šikaně, ale dlouho mu trvá, než si v novém prostředí zvykne a přizpůsobí se novým požadavkům.
- Pokud není velmi svědomité nebo inteligentní, negativní emoce ho v učení znevýhodňují.
- Většina dětí chce být stejná jako ostatní. Šikanované děti někdy dělají, co se od nich čeká, ale snaží se na sebe neupozorňovat. Oběti nekladou otázky, nepřispívají do diskusí a nestěžují si. Jejich prospěch se zhoršuje.
- Dítě s poruchou učení nepřizná své obtíže ze strachu, aby ho nepovažovali za „hloupé“, a tak se mu nedostane speciální pomoci.
- Nadané, inteligentní, citlivé děti mají strach dát najevo své vědomosti. Bojí se, že je závistiví spolužáci budou zesměšňovat. Nerozvinou svůj potenciál, maskují jedinečné nadání a nedosahují toho, čeho by dosahovat mohli, ke škodě všech.
- Přestože týmová spolupráce je vynikající způsob, jak se učit, některé děti se děsí skupinové práce, kde se od nich očekává, že všechny obtížné úkoly zvládnou samy, čímž riskují kritiku nebo posměch.
- Citlivé děti mají strach z jakékoli zpětné vazby, i konstruktivní. Sabotují svoje vzdělávání tím, že tají vlastní myšlenky, aby je nevystavily kritice.
- Učitelé předpokládají, že chytrá, znuřená, tichá nebo plachá oběť šikany je spokojená. Podceňují její schopnosti, místo aby jí poskytli pomoc nebo úkoly navíc, které by jí pomohly rozvinout své schopnosti.

Sociální důsledky

- Šikana omezuje rozvoj sociálních schopností a děti, které mají špatné sociální schopnosti, jsou více než ostatní ohroženy šikanou.
- Průměrné dítě se cítí nepříjemně ve společnosti napjatých, nervózních vrstevníků a odmítá je; nedůvěřuje jim a nerespektuje je. (Možná mu připomínají vlastní zranitelné stránky.)
- Některé oběti zůstávají nalepené na jednoho kamaráda, jemuž se ve všem podřizují, aby přátelství udržely. Mají strach dát najevo vlastní názor, aby kamaráda neztratily a nezůstaly úplně samy.
- Některé děti dělají „ocásek“ skupince oblíbených spolužáků, protože jsou přesvědčené, že je lepší nechat se šikanovat populárními dětmi, než být spojován se „šprty“, i když se chovají hezky.
- Když jsou oběti vystaveny opakované šikaně, vtáhne je do sebe destruktivní spirála. Čím je šikana intenzivnější, tím je oběť zranitelnější a bezmocnější a tím víc ji vrstevnická skupinka odmítá.
- Mnohé oběti šikany se přátelí s vrstevníky, kteří mají špatné sociální schopnosti a nacházejí se na nejnižších příčkách školního společenského žebříčku. Na rozdíl od většiny normálních přátelství, v nichž se děti vzájemně podporují a chrání, tito vrstevníci nedokážou oběť podpořit.
- Dítě bývá poslední, koho vyberou do týmu na skupinový projekt, do družstva při sportovní hře nebo do chatky či pokoje na škole v přírodě.
- Jeho společenský život o víkendech a prázdninách je chudý. Nebývá zváno na oslavy nebo přespání u kamarádů.
- Oběti se doma nebo s určitými přáteli cítí bezpečně, ale všude jinde mají hrůzu ze šikany.
- Některé oběti mají strach, že jim bude zase ublíženo, a tak se úplně přestanou stýkat s ostatními a stávají se z nich plaší nebo společensky izolovaní samotáři.
- Obětem někdy dělá problémy navázat normální přátelství, protože zapoměly, jak vhodně přátelsky komunikovat.

- Některé oběti jsou tak traumatizované, že nedokážou navazovat přátelství ani poté, co šikana skončí.

Dopad na sebevědomí

- Mnohé děti jsou vystaveny posměškům, protože se od ostatních něčím odlišují. Jestliže se s touto odlišností nesmíří, jejich přecitlivělost vyvolá další škádlení, zejména když ostatní začnou tu odlišnost zesměšňovat a zveličovat. To nadále snižuje sebevědomí oběti.
- Zatímco vnitřní agresor obět' neustále kritizuje a připomíná jí její osobní nedostatky, školní agresor odhaluje její citlivá místa a nelítostně se na ně zaměřuje.
- Děti s nízkým sebevědomím jako by měly na čele napsáno: „Nemám se rádo.“ Ostatní děti si myslí: „Když se sám nemáš rád, proč bych tě měl mít rád já? Budu se k tobě chovat tak, jak se k sobě chováš ty.“
- Oběti obviňují samy sebe za to, že se šikaně nedokážou bránit tak, jak to podle všeho svedou ostatní. To ještě zvyšuje jejich pocit odlišnosti a dál jim klesá sebevědomí.
- Začnou být extrémně citlivé na kritiku a odmítají dokonce i konstruktivní zpětnou vazbu, která by jim mohla pomoci zlepšit schopnosti sociálního přežití.
- Jejich sebevědomí klesne ještě víc, když se cítí trapně, ztratí jistotu a vzdají se. Zjistí, že je pro ně těžké otevřít se ostatním a důvěřovat jim.
- Začnou být sebestředné, mimořádně přecitlivělé nebo silně kritické vůči všemu, co dělají.
- Opovrhují samy sebou a odmítají nejen ostatní, ale i sebe. Zůstávají osamělé.

Citové/psychologické důsledky

- když je obět' vystavena šikaně nebo jinému ohrožení, její organismus přepne na režim „přežítí“. Její reakce ovládá instinkt, „udeř nebo uteč“, který slouží k vlastní ochraně. Ostatní tělesné funkce v tu chvíli vypnou, člověk se nemůže

zhluboka nadechnout a mělké dýchání omezuje příjem kyslíku, takže mu chybí dech, jímž by neutralizoval stresové hormony.

- Bolestně vysoká hladina strachu a úzkosti způsobuje, že je velmi obtížné dosáhnout klidového stavu. Dítě se nedokáže chovat uvolněně a pohodově, což je pro navazování společenských vztahů nezbytné.
- Dítě je zoufalé nebo rozzlobené kvůli tomu, jak s ním agresor a ostatní (např. vedení školy) manipulují.
- Některé děti na šikanu prudce reagují a oplácejí stejnou mincí, čímž situaci zhoršují, protože působí agresivně nebo provokativně.
- Jiné oběti šikany své napětí ve škole potlačují a pak si je vybíjejí doma, kde se chovají hrubě, nepřátelsky a vztekle.
- Dítě si připadá zmatené, bezmocné a v pasti a neví, co dělat, takže nedělá nic.
- Nedokáže vyjádřit ani uvolnit svoji bolest a nepříjemné pocity. Mluví velmi tiše, rychle a mumlavě. Nikdo nedokáže odhadnout, co prožívá.
- Jeho citové vyhoření vede k popírání a disociaci.
- Některé oběti svůj vztek zvnitřňují a propadnou smutku, sklíčenosti, mírné depresi a plačtivosti.

Příznaky dlouhodobých psychologických následků

Odmítání školy a školní fobie

Mnohé děti, které zažily šikanu, se příležitostně či pravidelně vyhýbají škole, přičemž používají výmluvy jako: „Není mi dobře“, „Nestihla jsem domácí úkoly“, „Dneska toho moc nemáme“ a „Já do téhle školy chodit nechci.“

Stydlivost a sociální fobie

Oběti, které se děsí toho, že šikana začne znovu, omezují společenské kontakty s vrstevníky, nebo se jim začnou zcela vyhýbat. Nesmělost s asociální úzkost si přenášejí do dospělosti a někteří si vypěstují strach z navazování vztahů s cizími lidmi.

Posttraumatická stresová porucha

Některé oběti prožijí životu nebezpečnou situaci, v níž se cítí vystaveny skutečnému nebo domnělému ohrožení, zneužití či vážnému zranění. Nepříjemné vzpomínky mohou znovuprožívat ve formě nočních můr a flashbacků. Někdy začnou být přecitlivělé, přehnaně ostražitě, podléhají náhlým prudkým citům a zlobě a cítí se odříznuté od ostatních. Může to u nich negativně ovlivnit schopnost soustředění a paměť. Oběti s takto silným traumatem potřebují terapii.

Naučená bezmoc

V situacích dlouhodobého zneužívání a traumatu uvolňuje mozek méně kortizonu, což působí trvalé neurologické poškození a někdy to vede ke stavu „naučené bezmoci“. Některé děti mají pocit, jako by byly ve svěrací kazajce, nebo se cítí zrazené dospělými, kteří je nechraňují. Pokaždé, když nanovo dojde k šikaně, se cítí bezmocnější (dokonce i v nové škole), protože se neumějí šikaně účinně bránit. Děti v takové situaci dávají převážně vinu sobě, ne rodičům, učitelům, spolužákům či škole.

Deprese, sebevražedné sklony, sebevražda a vražda

Šikanované dítě někdy svůj hněv a smutek zvnitřní. Propukne u něj mírná či silná deprese a působí zpomaleně, unaveně, podrážděně nebo rozrušeně. Šikana může vést k sebezničujícím a sebepoškozujícím myšlenkám a činům, dokonce i k sebevraždě. Jsou známy rovněž hrůzné případy obětí šikany, které v odplatu zaútočily zbraní na učitele a spolužáky a pak si samy vzaly život.

Následky mohou přetrvat do dospělosti

Vztahy

Pro plaché oběti, které přežily šikanu, bývá někdy obtížné navazovat zdravé vztahy. Muži nemají dost sebejistoty, aby si upevnili sexuální identitu: někteří se nikdy neožení a nenajdou partnerku. Jiní přitahují partnerky, které s nimi manipulují a šikanují je. V důsledku toho klesá jejich sebeúcta i respekt k partnerce a vztah tím trpí.

Zaměstnání

Oběti šikany někdy nedosáhnou vzdělání, k jakému mají předpoklady, a to v důsledku stresu, zhoršeného soustředění, snížené motivace a deprese. Jiným chybí sociální schopnosti v jednání s lidmi, s nimiž se dá těžko vyjít. To je omezuje při výběru povolání.

Jak šikana působí na ostatní

Rodiny

Rodiče, sourozence i prarodiče někdy velmi rozruší, když je dítě ve škole vystaveno šikaně. Kromě toho si agresori z dítěte někdy utahují právě kvůli sourozenci či rodiči, což může negativně ovlivnit vztah dítěte k dotyčné osobě.

Učitelé

Šikana ničí vzájemný respekt mezi žáky a pedagogy, stojí peníze a mnohdy je odrazem šikany v jiných částech školního systému, např. šikany učitelů a rodičů. Někteří učitelé si kladou za vinu, že se jim nepodařilo dítě ochránit. A nikomu se nelíbí důsledky, pokud rodiče školu zažalují nebo se o záležitost začnou zajímat média.

Přihlízející/vrstevníci/spolužáci

Většina přihlízejících nepovažuje šikanu za příjemný divácký sport či reality show. Někdy se s obětí identifikují. Mohou mít strach, že kdyby šikanu nahlásili vedení školy, agresor by se zaměřil na ně nebo by je škola nepodpořila. Na druhé straně se někdy nechtějí projevit jako „slaboši“ před „drsnými“ kamarády a ztratit postavení ve skupině. Mohou se cítit vyděšeně, bezmocně a také provinile a zahanbeně kvůli tomu, že nic neudělali. Když vrstevnická skupina prohlásí, že šikana je přijatelná, pak je přijatelná. Pokud s ní okolí nesouhlasí, šikanu mezi sebou nestrpí. Děti si bohužel neuvědomují, že systém společenské hierarchie ve skupině utvářejí a udržují ony samy.

I agresoři prohrávají

Podobně jako oběti mívají agresoři mnohdy problémy se zdravím, prospěchem, docházkou a nízkým sebevědomím. Někteří agresoři jsou sami citově odmítáni, šikanováni, zneužívání nebo mají zkušenost s násilím a dysfunkční rodinou. Mívají osobní, sociální a vztahové problémy. Dělá jim problémy vcítit se do druhého, vyrovnat se s vlastními city a řešit konflikty. Jejich kamarády často unaví nechat se manipulovat či zastrašovat a odvracejí se od nich. Agresoři mohou trpět depresí, úzkostí, sebevražednými myšlenkami a traumatem, a to ve škole i v pozdějším životě.“ (Fieldová, E. M. 2009, s. 63-72)

4 Prevence šikany

V předcházejících kapitolách jsme si popsali a vysvětlili co je to šikana, jaké jsou její příznaky, její aktéři a zároveň jsme si poukázali na možnosti jejího odhalování a řešení vzniklých situací. Byla zdůrazněna nutnost vnímat okolí dětí, žáků a nepřehlédnout varovné signály, jak ze strany rodičů tak i pedagogů. Znalost celé palety těchto opatření, metod, prostředků, zásad a přístupů přispívá k předcházení šikany, k její prevenci.

Podle mého názoru je prevence jeden z hlavních bodů přispívajících k zlepšení mezilidských vztahů, šikanu nevyjímaje. Není snad lepší nežádoucímu společenskému chování a jednání předcházet, než řešit jeho důsledky? Ty mohou být v mnoha případech i velmi drastické a zanechat v oběti stopu po zbytek života.

Prevenci je možné uplatnit jak tam, kde k šikanování dosud nedošlo (primární prevence) a tak předcházet jejímu vzniku, tak i tam, kde již tato zhoubná nemoc ukázala svou sílu a snažit se zabránit jejímu rozšíření či pokračování (sekundární prevence)

Primární prevence spočívá v harmonické výchově, v informovanosti všech subjektů šikany, tj. rodičů, jejich dětí, školy, nevyjímaje i veřejnost.

Sekundární prevence souvisí s brzkým odhalením šikany, jejím řešením a přijmutím pedagogických opatření, včetně výchovné práce s agresory a oběťmi.

4.1 Prevence a rodina

Pokud se budeme na předcházení šikany dívat z pohledu rodiny je třeba si uvědomit, že pro zdravý rozvoj dítěte je potřeba naplňovat jeho základní potřeby. Těmito potřebami je:

- Potřeba místa, prostoru, kde se dítě cítí být doma, místa kam patří a má zázemí, kde žijí lidé, kteří ho mají rádi, s kterými komunikuje, a ve kterém se uplatňuje a zároveň dává možnost uplatnit se ostatním. V případě, že tato potřeba není uspokojována může se to u dítěte projevit sníženým sebevědomím a nedůvěrou

v ostatní lidi, špatnou adaptabilitou v novém prostředí s tendencí stranit se kolektivu, agresivním chováním nebo neadekvátními reakcemi na běžné podněty. Mohou mít také snahu se za každou cenu prosadit.

- Potřeba přiměřené péče rodičů s množstvím podnětů a motivací přiměřených věku a schopnostem dítěte. Nedostatek podnětů, stejně tak i jejich přemíra, může vést ke znuděnosti a hledání nějaké „zábavy“.
- Potřeba ochrany a pocitu bezpečí, kde dítěti dítěti ukáží, že „svět není peříčko“, ale zároveň mu ukáží, jak v něm obstát a vyrovnat se s obtížemi. Rodiče by měli s dětmi mluvit o tom, co je pro ně nebezpečné, co je může ohrožovat a co je pro ně naopak bezpečné. Nedostatečně naplňovaná potřeba ochrany může vyústit až k agresi a bezohlednému prosazování vlastních zájmů dítěte, zvláště pokud jsou mu rodiče v tomto směru negativním příkladem.
- Potřeba podpory a povzbuzení důležitá pro svobodné vyjádření názorů dítěte, bez strachu ze zesměšnění či znevážení, které je mu motivací k dalšímu úsilí. Chybějící tato podpora vyúsťuje k obavě dítěte říci rodičům o svém trápení.
- Potřeba vytvořit dítěti hranice kam až může zajít, protože oni stále testují, kde jsou limity, které jim určují dospělí. Tyto limity by měli být vždy stejné u obou rodičů. Přijetím hranic přebírá dítě pocit zodpovědnosti.

V případě, že rodiče dopřávají svým dětem v dostatečné míře výše zmíněné potřeby, ve spojení s vhodným výchovným stylem, je velký předpoklad, že se nestanou obětí šikany ani jejím agresorem. Neméně závažným faktorem při předcházení šikaně je znalost rodičů její problematiky a jejich spolupráce s třídním pedagogem a samozřejmě se školou.

4.2 Prevence a pedagog

Základním předpokladem pro předcházení šikaně ze strany pedagoga je jeho odborná vzdělanost a odbornost. Zároveň také schopnost a ochota si přiznat, že šikana nejenom existuje, ale že existuje na jeho škole a v jeho třídě. Přičemž kompletní znalost problematiky šikany by měla být samozřejmostí. Tato znalost mu umožňuje vyvarovat se případných pedagogických chyb, což je významným předpokladem úspěšné práce v boji proti šikaně.

Stejně jako jeho znalosti, je neméně důležité, aby si pedagog dokázal získat přirozenou autoritu a to jak u žáků, tak i u jejich rodičů. K jejímu nabytí je nutný jednotný metr všech pedagogů při posuzování různých druhů školních prohřešků, příznaky šikany nevyjímaje. Nemalou měrou autoritě pedagoga poslouží, když se dokáže zastat slabších, tvrdě odsoudí jakýkoliv projev šikanování a tím dětem ukáže, že škola je místo, kde nemusí mít strach, kde se mohou cítit bezpečně. Takovýmto způsobem nabytá autorita, otevírá cestu k důvěře. Pokud děti budou svému učiteli věřit a budou přesvědčeni, že se na něj mohou spolehnout, je pravděpodobná jejich ochota se mu svěřit se svými starostmi a obavami. Tím mohou přispět k včasnému odhalení signálů šikanování, k získání vlastní rovnováhy a sebedůvěry. Pedagog, který má autoritu, důvěru, zná své žáky a je ochoten žákům pozorně naslouchat a pomoci jim, je na nejlepší cestě nepřipustit ani náznak šikany.

5.3 Prevence a škola

V případě školy bychom si mohli prevenci rozdělit do několika okruhů:

- Represe
- Dozor
- Zajímavá výuka
- Práce s agresory a oběťmi
- Program proti šikanování

Represe

Represe může být jednou z možných variant preventivního působení na žáky. Jestliže škola dostatečně razantně vede vyšetřování šikany a jeho průběh a závěry oznámí nejen třídě, ve které šikana probíhala, ale všem třídám, žákům a jejich rodičům, může být obava a strach z postihu, trestu a společenského zvýraznění, dobrou motivací pro aktuální i potencionální agresory, aby zanechali svého asociálního chování

Dozor

„Dozor můžeme vymezit jako pozorování a sledování někoho nebo něčeho, co je svěřeno do naší péče, ochrany a zodpovědnosti. V souvislosti se školou se jedná hlavně o přestávky, dále pak o dobu před zahájením ranního vyučování (dozor v šatnách), školní jídelnu, doprovod spojený s dohledem na různých školních akcích (výchovní koncert, divadlo, kino, výstava, beseda s umělci, vědci, známými osobnostmi).“

(Bendl, S. 2003, s. 99-100)

Dozor patří mezi povinnosti učitele vyplývající z pracovního řádu pro pedagogické pracovníky. Je opatřením, při kterém může učitel svou přítomností zabránit šikanování. Aby byl dozor účinný, měla by škola resp. učitelé a vedení školy vytipovat riziková místa. Těmito místy, kterým by měla být věnována zvýšená pozornost, jsou především prostory šaten, wc a další podobná zákoutí, kterých je zvláště u architektonicky starších budov škol, více než by si leckterý pedagog přál. Z tohoto pohledu je dobré, aby se při různých stavebních úpravách a rekonstrukcích bral zřetel i na tohoto hledisko. Stejně tak není zanedbatelný i prostor vstupu do školy a jeho bezprostřední okolí. Tady bych doporučoval navázat spolupráci s ochotnými rodiči, kteří např. vozí, doprovází nebo vyzvedávají své děti do a ze školy. Každá chvíle, kterou takový vstřícný rodič stráví před budovou školy, může mít zásadní vliv na zabránění či odhalení šikanování.

Další variantou dozoru, může být v dnešní technické době, kamerový systém. Je téměř jisté, že pokud se ředitel školy odhodlá k takové tomu kroku a „vykouzlí“ nutné finance, bude to mít kladný přínos k zabránění nejen šikany, ale i jako opatření proti případným zlodějům. Navíc jeden proškolený pracovník, sledující záznam z kamer, může nahradit a výrazně ulehčit práci, dnes již tak vytíženým učitelům.

Zajímavá výuka

Zajímavá výuka může být a je účinnou prevencí šikany a to i přes to, že o šikaně při ní nemusí padnout ani slovo. „Její princip spočívá v tom, že žákům nabídne takový program,

který jim v podstatě ani neumožní pomyslet na chování, které označujeme jako agresivní, násilnické, problémové, neukázněné či sociálně patologické.“ (Bendl, S. 2003, s. 84)

Pokud dokáže škola a její pedagogičtí pracovníci nabídnout žákům dostatečně zajímavé a pestré vyučování, dává tím dobrý předpoklad pro potlačení šikany. Žák, který je do výuky vtažen její atraktivitou a názorností, je nepřímou nucen k vlastní invenci. Nenudí se a tudíž nemá čas vymýšlet různé rošťárny, které by mohly přerůst v prvotní stádia šikany. Navíc zajímavá výuka „vyvolává zájem o učení, podporuje intenzivní myšlení, jednání a prožívání, rozvíjí samostatnost, tvořivost a flexibilitu myšlení“ (Bendl, S. 2003, s. 86), což má kladný vliv i na další stránky žákovi osobnosti.

Nevýhoda a problém atraktivní a zajímavé výuky, spočívá v časové náročnosti přípravy osvědčeného učitele, který je nucen seznámit se s nepřehledným množstvím nových informací, aby byl schopen vyučování dostatečně kvalitně zorganizovat. Překážkou v takovém předávání učební látky, i přes podporu vedení školy, mohou být též „zkostratělení“ kolegové, kterým je netradiční způsob vyučování proti mysli.

4.4 Práce s agresory a oběťmi

Při práci s agresory a oběťmi a to jak současnými, tak potencionálními je v rámci šikany dobré soustředit se na několik klíčových bodů. Jako první bych zmínil bod, který se týká nejenom jich, ale všech žáků. Jedná se o osvětu. Pro žáky dostatečně široce informované o problematice šikany, tj. budou vědět co šikana je a jaké jsou její následky pro oběť a důsledky pro agresora, může mít tato znalost, zásadní vliv z hlediska prevence jejich případného asociálního chování. Stejně tak může vést žáky z tzv. mlčící skupiny k procitnutí, prolomení bariéry mlčení a k oznámení již probíhající šikany a tím k jejímu včasnému řešení.

Jako druhý bod, který je mi svým řešením velmi sympatický a je na některých školách již praktikován, bych uvedl používání alternativních trestů. Žák, který se dopustí jistého prohřešku, ať už z pohledu počátečního stadia šikany, tak z pohledu škody na majetku školy (počmárané či jinak poničené lavice, pomalované stěny toalet, vyražené dveře, rozbité okno

nebo jiné další zařízení třídy, vyučovací pomůcky), nemusí být nutně ihned sankcionován klasickým způsobem vyplývajících z možností školy (třídní či ředitelská důtka, snížená známka z chování). Naopak si myslím, že prohřešek, vycházející z nevědomosti, nesoustředěnosti a mladické nerozvážnosti, se lépe vyřeší alternativním trestem. Pro jeho udělení musí být proviněným žákem splněny jisté okolnosti. „Důležitý je projev zájmu o alternativní trest z jeho strany, snaha o nápravu. Žák musí přiznat, že se přestupku dopustil, resp. uvědomit si, že udělal špatnou věc, že překročil určitý limit.“ (Bendl, S. 2003, s. 121)

Trest v případě poškozeného majetku školy se může uskutečnit formou jeho opravy a uvedení do původního stavu. Pokud, žák odstraní např. nápisy na toaletách a to ne jenom za sebe, je předpoklad, že se už podobné činnosti v budoucnu nejen vyhne, ale stane se z něj, v jistém slova smyslu, jejich kontrolor. Zúčastní-li se nápravného procesu učitel a navíc je ochoten žáku při jeho práci pomoci, může ho lépe poznat, porozumět mu a tím ho získat na svou stranu. Získání takového žáka na svou stranu, může pedagoga dovést k informacím důležitého charakteru (fungování a hierarchie třídy) což mu může pomoci k eliminaci šikany.

V případě, že se prohřešek týká šikany, je obdobou výše uvedeného alternativního trestu např. pověření agresora ochranou oběti po určitou předem stanovenou dobu.

Třetím a velmi důležitým bodem je naučit žáky se šikaně bránit. V prvotních stádiích, zvláště pokud se jedná o slovní napadení, doporučují různí autoři útočníka ignorovat. „Může se totiž stát, že jakmile přestaneme na jeho urážlivé poznámky reagovat, přestane ho to bavit.“ (Bendl, S. 2003, s. 103) Také vhodná, pohotová či humorná odpověď na slovní atak agresorů je způsobem jak se šikanování bránit. Taková připravená odpověď, kterou žáka naučí rodič, případně prozíravý pedagog, může mít až nečekaně kladný výsledek.

Stejně, tak je možné se útočníkovi postavit. Ten může dojít k poznání, že jsme „tvrdší oříšek“ než byl jeho předpoklad a nechat nás na pokoji.

Další a podstatně snazší formou obrany je nezdržovat se zbytečně sám, a vyhýbat se místům, kde k šikanování ve většině případů dochází. Těmito místy mohou být veškeré prostory školy „kam oko pedagoga nevidí.“

Předcházení šikaně a její obraně proti agresorům může pomoci i sport. Pěstování sportovních aktivit „jednak naučí jedince odolnosti, jednak mu pomůže získat nové přátele, kamarády, žít a pohybovat se v kolektivu vrstevníků.“ (Bendl, S. 2003, s. 109-110)

Čtvrtým a posledním bodem této práce, v oblasti práce s agresory a oběťmi je zvyšování sebedůvěry a sebevědomí žáků. „Jedinec, který nemá sebedůvěru, neoplývá zdravou dávkou sebevědomí či nedisponuje pozitivním myšlením o sobě, se stává častým a snadným terčem šikanování. Vybavit potencionální oběti těmito charakteristikami proto patří mezi základní preventivní opatření vůči šikaně.“ (Bendl, S. 2003, s. 112) K zvýšení sebevědomí tím i sebedůvěry často postačí dobré slovo, ocenění i na pohled jednoduchého úkolu, a to i z nevýukové oblasti, pochválení a ukázání že máme dítě, žáka rádi i přes jeho chyby či nedostatky. Totéž platí i pro typy agresorů, kteří nedostatek sebevědomí a sebedůvěry zakrývají svým agresivním chováním.

4.5 Program proti šikanování

Program proti šikanování je ve své podstatě důmyslným propojením všech možností prevence proti šikanování, které byly uvedeny výše. Též může být doplněn o další školní i mimoškolní aktivity v podobě různých sportovních klání, náročných aktivit, výprav či pochodů, jejichž význam spočívá ve stmelení kolektivu a navázání přátelského vztahu s učiteli, kteří tak mají větší šanci působit na skupinu žáků a to včetně agresorů.

Každá škola by měla mít vypracovaný tzv. minimální preventivní program s jasně formulovaným cílem – jak zabránit a případně řešit šikanu.

Základem programu proti šikanování a násilí ve škole je podpora pozitivních vzájemných vztahů mezi žáky (a mezi žáky a učiteli). Škola by měla při efektivní realizaci prevence šikanování usilovat o vytváření bezpečného prostředí a za tím účelem:

- podporovat solidaritu a toleranci,
- podporovat vědomí sounáležitosti
- posilovat a vytvářet podmínky pro zapojení všech žáků do aktivit třídy a školy

- uplatňovat spolupráci mezi dětmi a rozvíjet jejich vzájemný respekt
- rozvíjet jednání v souladu s právními normami a s důrazem na právní odpovědnost jedince.

Na tvorbě a realizaci programu by se měli podílet všichni pedagogičtí pracovníci školy, přičemž koordinace jeho tvorby patří ke standardní činnosti školního metodika prevence. Při předcházení případům šikany a při jejich řešení je důležitá nejen spolupráce vedení školy, rodičů, školního metodika prevence, výchovného poradce, ale i spolupráce s dalšími institucemi a orgány.

4.6 Organizace zabývající se problematikou šikany

Organizací zabývajících se šikanou je dnes už celá řada. Patří mezi ně:

- rodičovská linka důvěry
- linky důvěry
- internetové poradny
- pedagogicko-psychologické poradny (PPP)
- střediska výchovné péče (SVP)

Dále to mohou být:

- sociální pracovníci a sociální kurátoři
- neziskové organizace zaměřené na prevenci
- dětská psychiatrie a psychiatrické léčebny
- diagnostické ústavy

Dojde-li k závažnějšímu případu šikanování nebo při podezření, že šikanování naplnilo skutkovou podstatu trestného činu (provinění), obrátíme se na Policii ČR.

Závěr

Šikana je téma, o kterém se v poslední době hovoří poměrně často. Což je dobře, protože to jednoznačně ukazuje na zájem celé společnosti s tímto poměrně skrytým a neradostným jevem něco dělat. Je vidět, že jak učitelé a rodiče, tak i širší veřejnost, hledá odpovědi na otázky jako „*Co mám dělat? - Jak to mám řešit? - Jak mám o problému mluvit s dítětem? - Co má dělat učitel a škola?* Informovanost všech účastníků šikany je půl cesty k úspěchu a k jejímu předcházení. Nikdo z nás určitě nechce, aby žáci přicházeli do školy se strachem z posměšků, nadávek, ponižování či v dnešní době z činů spojených s technickým pokrokem. V nejhorším případě se strachem z fyzického násilí a bití. Stejně tak, aby se tyto děti vraceli domů s poničenými či ztracenými pomůckami, sešity, učebnicemi nebo s boulemi odřeninami, modřinami, které navíc odůvodňují nevěrohodnými výmluvami.

Ze všech výše uvedených důvodů, se domnívám, že by bylo vhodné tuto problematiku zařadit co v nejširším rozsahu do učebních osnov budoucích pedagogů, respektive studentů pedagogických fakult. Též si myslím, že by bylo nesmírně přínosné, aby se tito budoucí učitelé zúčastnili v rámci své odborné praxe, terapeutických sezení, pod vedením školního psychologa. Tím se seznámili s konkrétními a právě probíhajícími případy šikany a problémy žáků.

Tuto zkušenost jsem v rámci přípravy této bakalářské práce získal, (ač jsem v původním záměru zamýšlel dotazníkový výzkum výskytu šikany), a natolik mě oslovila, že jsem od svého prvotního záměru upustil. Zúčastnit se takovéhoho terapeutického sezení, které je účinnou součástí programu proti šikanování, má za následek, přiblížení se k tématu šikany, už v jejím zárodku, tzv. „z první ruky“.

Předcházet šikaně je naprostou nutností. Mělo by vést k vytváření bezpečného prostředí, které by bylo příznivé pro vývoj našich dětí.

K informovanosti o problematice šikany, která je jako všechny sociálně patologické jevy, významnou součástí sociální pedagogiky, by svým malým přínosem, mohla přispět tato

práce, která vychází z dostupné odborné literatury a osobních zkušeností. Zároveň by se mohla stát inspirací pro rodiče, budoucí i stávající pedagogy a další odborníky pracující s dětmi.

Resumé

Tato bakalářská práce je věnována tématu a problematice šikany na základní škole. Je rozdělena do čtyř kapitol. V první se zabývám vymezením pojmů šikana, agrese a manipulace. Rozpoznáváním šikany, jejími druhy, formami a stadii. V druhé jejími aktéry, jimž jsou agresor, oběť, mlčící menšina, rodina a vlivem osobnosti pedagoga a jeho pedagogického stylu. Třetí kapitola je zaměřena na strategii, taktiku a fáze výslechu aktérů šikany a též zjednáním nápravy, následky šikany a v neposlední řadě konkrétními případy šikanování. Poslední, čtvrtá kapitola, je zaměřena na prevenci šikany, a to jak z pohledu rodiny, pedagoga, školy, tak na práci s agresory a oběťmi. Též zde vyzdvihuji důležitost programu proti šikanování a okrajově zmiňuji organizace zabývající se problematikou šikany.

Anotace

Cílem této bakalářské práce je odhalit problematiku šikany jako závažný celospolečenský problém, poukázat na její důvody a příčiny, poznat její formy, znát její aktéry a též její následky. Zároveň seznámit s jejím řešením a konečným vyřešením. Uvést konkrétní případy šikany, které proběhly nebo právě probíhají. Dále se zaměřit na možnosti prevence, její metody, postupy a nápravu na základní škole. Práce je určena všem zúčastněným: škole, učitelům, širší veřejnosti, rodičům, studentům i žákům.

Klíčová slova

Šikana, agrese, manipulace, násilí, agresor, oběť, rodina, pedagog, dítě, žák, škola, prevence.

Annotation

The aim of this thesis is to examine issues related to bullying children as a serious social problem, and also to point out the reasons and causes, identify the forms, and last but not least to uncover active players/ and also their consequences. At the same time, the synopsis should offer a solution and refer to specific cases of bullying that have taken place or are still underway. Furthermore, the focus of this synopsis is on prevention, its methods, procedures and remedies of bullying at elementary schools. The thesis is addressed to all stakeholders: school teachers, the general public, parents, students and pupils who might be victims of bullying.

Keywords

Chicanery, aggression, manipulation, violence, aggressor, family, pedagogue, educationist, child, infant, student, school, prevention.

Seznam použité literatury

1. BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. 1. vyd. Praha: ISV, 2003, ISBN 80-86642-08-9.
2. FIELDOVÁ, E. M. *Jak se bránit šikaně*. 1. vyd. Praha: Ikar, 2009, 312 s. ISBN 978-80-249-1176-2.
3. KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 2. vyd. Praha: Portál, 2005, 255 s. ISBN 80-7367-014-3.
4. KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 2. vyd. Praha: Portál, 2000, 127 s. ISBN 80-7178-409-5.
5. CHMELÍK, J. a kol. *Rukověť kriminalisty*. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2005, ISBN 80-86898-36-9.
6. VÁGNEROVÁ, K. a kol. *Minimalizace šikany*. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, 152 s. ISBN 978-80-7367-611-7
7. MAZÁNKOVÁ, L. *Typologie výchovných potíží*. Brno: IMS, 2007
8. KLIMEŠ, L. *Slovník cizích slov*. 4.vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987, 816 s.
9. Věstník Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, roč. LVII, leden 2001, sešit 1, s.7-9.
10. <http://cs.wikipedia.org/wiki/Ostrakismus>

